

บทที่ 2

เทคนิคการปฏิบัติการทั่วไป

2.1 การหาค่าจุดหลอมเหลว (Melting Point)

จุดหลอมเหลวของสารหมายถึงอุณหภูมิที่ของแข็งและของเหลวอยู่ร่วมกันในภาวะสมดุล โดยอุณหภูมิไม่เปลี่ยนแปลง จุดหลอมเหลวเป็นค่าคงที่ทางกายภาพที่สามารถนำไปใช้ในการพิสูจน์เอกลักษณ์ (identification) และในการหาลักษณะพิเศษ (characterization) ของสารประกอบอินทรีย์ เพราะสารประกอบแต่ละชนิดจะมีจุดหลอมเหลวเป็นค่าเฉพาะตัว

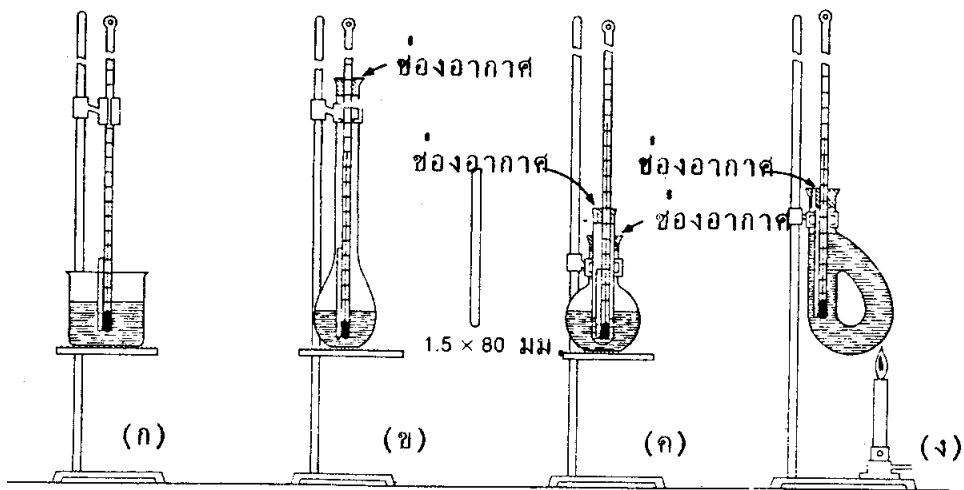
โดยทั่วไปสารบริสุทธิ์จะมีจุดหลอมเหลวที่แน่นอน และมีช่วงการหลอมเหลว (melting point range) แคบ กล่าวคือช่วงอุณหภูมิตั้งแต่สารเริ่มหลอมเหลวจนสารหลอมเหลวหมด จะมีค่าไม่เกิน 1°C ส่วนสารที่มีสารเจือปน (impurity) มักจะมีจุดหลอมเหลวน้อยกว่าจุดหลอมเหลวของสารบริสุทธิ์และมีช่วงการหลอมเหลวกว้าง ยกเว้นในกรณีที่สารผสมของสารกับสารเจือปน มีอัตราส่วนเท่ากับ eutectic composition ที่เรียกกันว่าสารผสม eutectic (eutectic mixture) จะหลอมเหลวที่อุณหภูมิต่ำกว่า หรือมีช่วงการหลอมเหลวแคบเช่นเดียวกับสารบริสุทธิ์ แต่จุดหลอมเหลวของสารผสมประเภทนี้จะมีค่าเปลี่ยนไปเมื่อนำสารผสมนี้มาทำการตกผลึกแบบลำดับส่วน (fractional crystallization) ดังนั้นช่วงการหลอมเหลวของสารประกอบใด ๆ โดยปกติจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสารประกอบนั้นมีความบริสุทธิ์มากน้อยเพียงใด

วิธีหาจุดหลอมเหลวแบบหลอดคะปิลลารี (capillary tube)

สารที่จะนำมาหาจุดหลอมเหลวต้องแห้งและควรบดให้ละเอียด การบรรจุสารลงในหลอดคะปิลลารี ซึ่งเป็นหลอดแก้วขนาดเล็กที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1-2 มม. และมีปลายข้างหนึ่งปิด ทำได้โดยกดปลายหลอดข้างเปิดลงบนสารที่ต้องการหาจุดหลอมเหลว สารจะเข้าไปอยู่ในหลอดคะปิลลารี ปลายหลอดขึ้น เคาะหลอดทางปลายปิดกับโต๊ะ เพื่อให้สารตกลงสู่กันหลอด ปล่อยให้หลอดคะปิลลารีตกลงในหลอดแก้วสูงประมาณ 2 ฟุตที่วางตั้งตรงบนโต๊ะ วิธีนี้จะช่วยให้สารอัดกันแน่น และหลอด

คะปิลลารีไม้แตก บรรจุสารในหลอดให้สูงประมาณ 3-5 มม. แล้วนำไปหาจุดหลอมเหลว เครื่องมือหาจุดหลอมเหลวที่ใช้ในห้องปฏิบัติการ อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. เครื่องมือหาจุดหลอมเหลวที่ใช้ของเหลวเป็นตัวให้ความร้อนแก่สาร เครื่องมือประเภทนี้ จะมีรูปร่างต่าง ๆ กันดังแสดงในรูปที่ 2.1

รูปที่ 2.1 เครื่องมือหาจุดหลอมเหลวชนิดต่าง ๆ (ก) Simple beaker (ข) Kjeldahl flask (ค) Double liquid bath (ง) Thiele apparatus

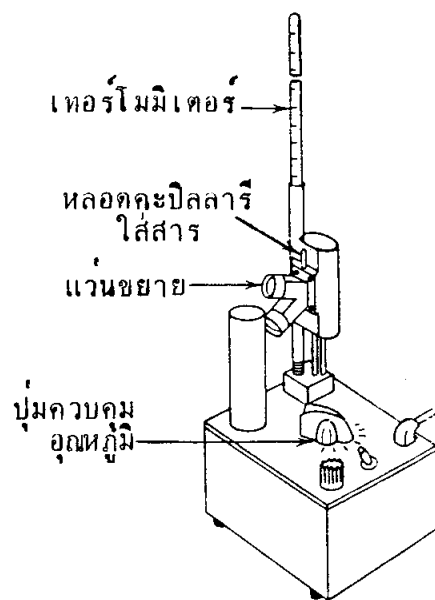
ของเหลวที่บรรจุในภาชนะสำหรับหาจุดหลอมเหลวต้องเป็นสารที่มีจุดเดือดสูงและเสถียร ของเหลวที่นิยมใช้กันเสมอ เช่น กลีเซอรอล (glycerol) น้ำมันพาราฟิน (paraffin oil) น้ำมันซิลิโคน (silicone oil) เป็นต้น

ในการหาจุดหลอมเหลวของสารโดยใช้เครื่องมือประเภทนี้ ให้นำหลอดคะปิลลารีที่บรรจุสารที่ต้องการหาจุดหลอมเหลวมาผูกติดกับเทอร์โมมิเตอร์ โดยให้ก้นหลอดอยู่ระดับเดียวกับกระเปาะของเทอร์โมมิเตอร์ และอยู่สูงจากก้นภาชนะที่ใช้หาจุดหลอมเหลวพอประมาณ ให้ความร้อนแก่ภาชนะอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอ จนอุณหภูมิต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของสารที่จะหาประมาณ 15°C จึงลดความร้อนลงจนกระทั่งอัตราการเพิ่มของอุณหภูมิประมาณ 2°C ต่อนาที ถ้าไม่ทราบจุดหลอมเหลวของสาร ควรบรรจุสารในหลอดสองหลอด หลอดแรกใช้หาจุดหลอมเหลวโดยประมาณ

อย่างรวดเร็วก่อน แล้วปล่อยให้ของเหลวในภาชนะที่ใช้หาจุดหลอมเหลวเย็นลงต่ำกว่าจุดหลอมเหลวครั้งแรกประมาณ 30°ซ แล้วจึงหาจุดหลอมเหลวของสารในหลอดที่สองโดยละเอียด

เครื่องมือหาจุดหลอมเหลวที่ใช้ของเหลวเป็นตัวให้ความร้อนแก่สารเหมาะสำหรับสารที่มีจุดหลอมเหลวไม่เกิน 300°ซ เพราะที่อุณหภูมิสูงมาก ๆ ของเหลวที่ใช้มักจะเกิดการสลายตัวและให้ควันทoxicเกิดขึ้น

2. เครื่องมือหาจุดหลอมเหลวที่ใช้ไฟฟ้าเพื่อทำให้ท่อนโลหะที่มีช่องใส่หลอดตะกั่วสารร้อนขึ้น ตัวอย่างเช่น เครื่องวัดจุดหลอมเหลวแบบ Mel-Temp ดังในรูปที่ 2.2

รูปที่ 2.2 เครื่องวัดจุดหลอมเหลวแบบ Mel-Temp

ในการหาจุดหลอมเหลวของสารโดยใช้เครื่อง Mel-Temp ให้ใส่หลอดตะกั่วสารที่บรรจุสารลงในช่องใส่สาร แล้วสังเกตการหลอมเหลวของสารผ่านแว่นขยาย แม้เครื่องมือชนิดนี้จะมีราคาแพงกว่า แต่พบว่าสะดวกปลอดภัย และประหยัดเวลาในการใช้หาจุดหลอมเหลวได้มากกว่าเครื่องมือประเภทแรก นอกจากนี้ยังสามารถใช้กับสารที่มีจุดหลอมเหลวสูงถึง 400°ซ

การหาจุดหลอมเหลวผสม (Mixed Melting Point Determination)

การหาจุดหลอมเหลวผสมเป็นวิธีที่ใช้ในการพิสูจน์ว่าสาร 2 ตัวที่มีจุดหลอมเหลวเท่ากันหรือใกล้เคียงกันเป็นสารชนิดเดียวกันหรือไม่ วิธีการนี้ได้มาจากความจริงที่ว่า โดยทั่วไปสารผสมของสารต่างชนิดกันจะมีจุดหลอมเหลวที่มีค่าลดลง

ในทางปฏิบัติการหาจุดหลอมเหลวผสมสามารถทำได้โดยนำสารผสมที่ได้จากการผสมสารที่สงสัยทั้งสองในปริมาณเท่ากันมาหาจุดหลอมเหลวตามวิธีที่กล่าวข้างต้น ถ้าจุดหลอมเหลวของสารผสมต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของสารทั้งสองเมื่อบริสุทธิ์ แสดงว่าสารทั้งสองนั้นเป็นสารคนละชนิดกัน แต่ถ้าจุดหลอมเหลวของสารผสมมีค่าเท่ากับจุดหลอมเหลวของสารทั้งสองเมื่อบริสุทธิ์ แสดงว่าสารที่สงสัยทั้งสองควรเป็นสารชนิดเดียวกัน อย่างไรก็ตามควรเปรียบเทียบค่าคงที่ทางกายภาพอื่น ๆ ของสารทั้งสองนั้นประกอบด้วย

แฟกเตอร์ที่มีผลต่อช่วงการหลอมเหลวของสาร

โดยปกติสารที่มีช่วงการหลอมเหลวกว้างมักมีสาเหตุมาจาก

1. มีสารอื่นเจือปนอยู่
2. สารที่นำมาหาจุดหลอมเหลวมีขนาดของผลึกใหญ่
3. ใส่สารในหลอดตะกั่วสารีมากไป
4. อัตราการให้ความร้อนแก่สารไม่เหมาะสม
5. มีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเกิดขึ้นกับสารระหว่างทำการหาจุดหลอมเหลว เช่น สารบางชนิดจะสลายตัว ซึ่งสังเกตได้จากสีของสารที่เปลี่ยนเป็นสีคล้ำจนกระทั่งถึงสีดำ สารบางชนิดจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีขณะหลอมเหลวเกิดเป็นสารใหม่ที่มีจุดหลอมเหลวที่แตกต่างไปจากจุดหลอมเหลวของสารตัวเดิม ดังนั้นจึงควรบันทึกการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นขณะหาจุดหลอมเหลวของสารเสมอ

2.2 การหาค่าจุดเดือด (Boiling Point)

จุดเดือดของของเหลวคืออุณหภูมิที่ความดันไอของของเหลวมีค่าเท่ากับความดันบรรยากาศ ดังนั้นเมื่อความดันบรรยากาศเปลี่ยนไป จะทำให้จุดเดือดของสารเปลี่ยนไปด้วย สารประกอบอินทรีย์แต่ละชนิดจะมีจุดเดือดต่างกันขึ้นอยู่กับแฟกเตอร์ดังต่อไปนี้

1. น้ำหนักโมเลกุล เช่น สารประกอบที่อยู่ในอนุกรมโฮมอโลกัส (homologous series) เดียวกันจะมีจุดเดือดสูงขึ้น เมื่อน้ำหนักโมเลกุลเพิ่มขึ้น

2. โครงสร้างของสาร ตัวอย่างเช่น แอลกอฮอล์ที่เป็นโซ่ตรง (straight chain) จะมีจุดเดือดสูงกว่าแอลกอฮอล์ที่เป็นโซ่แขนง (branch chain) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างแอลกอฮอล์ที่มีน้ำหนักโมเลกุลเท่ากัน

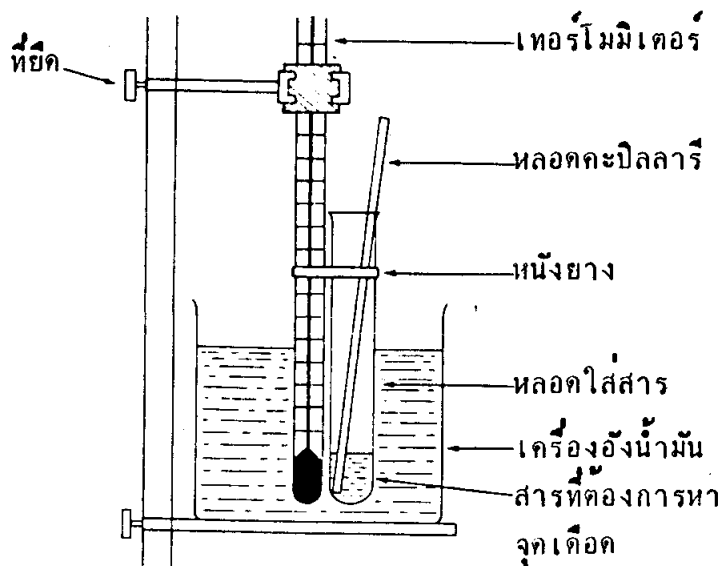
3. แรงดึงดูดระหว่างโมเลกุล เช่น เอทานอล (C_2H_5OH) ซึ่งเป็นสารประกอบที่สามารถสร้างพันธะไฮโดรเจน (hydrogen bond) ระหว่างโมเลกุล จะเดือดที่อุณหภูมิ $78.8^{\circ}C$ สูงกว่าเมทิลเอเทอร์ (CH_3OCH_3) ซึ่งเดือดที่ $-23.7^{\circ}C$ และไม่มีพันธะไฮโดรเจนระหว่างโมเลกุล ทั้ง ๆ ที่สารประกอบทั้งสองมีน้ำหนักโมเลกุลเท่ากัน

สารบริสุทธิ์จะมีจุดเดือดเป็นค่าคงที่ หรือมีช่วงการเดือดไม่เกิน $5^{\circ}C$ ยกเว้นสารผสม azeotropic ซึ่งเป็นสารผสมที่มีจุดเดือดคงที่ ตัวอย่างเช่น สารผสมของ 95.6% เอทานอลกับ 4.4% น้ำจะเดือดที่ $78.2^{\circ}C$ สารผสมของ 77.5% กรดฟอร์มิกกับ 22.5% น้ำจะเดือดที่ $107.1^{\circ}C$ เป็นต้น สำหรับสารที่มีสารเจือปนอาจมีจุดเดือดสูงหรือต่ำกว่าจุดเดือดของสารบริสุทธิ์ขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของสารเจือปนที่มีอยู่

การหาจุดเดือดโดยวิธีไมโคร (Micro Method)

การหาจุดเดือดโดยวิธีไมโครเหมาะสำหรับสารที่มีปริมาณน้อย ๆ ถ้ามีปริมาณสารมาก มักนิยมหาจุดเดือดโดยการกลั่นซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ในการหาจุดเดือดโดยวิธีไมโคร ให้ใส่สารที่ต้องการหาจุดเดือดลงในหลอดทดลองขนาดเล็ก ประมาณ 0.25 - 0.5 มล. ใส่หลอดคะปิลลารีลงในหลอดทดลองโดยให้ปลายเปิดอยู่ใต้ระดับสาร แล้วนำหลอดทดลองไปผูกติดกับเทอร์โมมิเตอร์โดยให้ปลายหลอดทดลองอยู่ระดับเดียวกับกระเปาะของเทอร์โมมิเตอร์ จุ่มลงในเครื่องอ่างน้ำมัน (oil bath) ดังในรูปที่ 2.3 ให้ความร้อนแก่เครื่องอ่างอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอ บันทึกอุณหภูมิขณะที่ฟองอากาศเริ่มปุดออกมาจากหลอดคะปิลลารีอย่างรวดเร็วและมีลักษณะเป็นสายขณะที่ยังคงให้ความร้อนแก่เครื่องอ่างอยู่ หลังจากนั้นให้เอาไฟออกเพื่อให้เครื่องอ่างเย็นตัวลง แล้วบันทึกอุณหภูมิขณะที่สารเริ่มเข้าไปในหลอดคะปิลลารี อุณหภูมิที่บันทึกทั้งสองครั้งนี้คือจุดเดือดของสาร ดังนั้นจึงไม่ควรต่างกันมากกว่า $1^{\circ}C$

รูปที่ 2.3 เครื่องมือหาจุดเดือดโดยวิธีไมโคร

2.3 การกลั่น (Distillation)

ปฏิกิริยาเคมีส่วนใหญ่จะให้ผลผลิตมากกว่า 1 ตัว ดังนั้นการแยกผลผลิตที่ต้องการและการทำผลผลิตให้บริสุทธิ์จึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากสำหรับนักเคมี สำหรับวิธีการแยกและการทำสารประกอบอินทรีย์ที่เป็นของเหลวให้บริสุทธิ์ซึ่งนิยมใช้กันมากคือการกลั่น

การกลั่นเป็นวิธีการแยกสารผสมออกจากกันโดยอาศัยความแตกต่างของจุดเดือด การกลั่นประกอบด้วยให้ความร้อนจนของเหลวกลายเป็นไอ (vaporize) แล้วควบแน่น (condense) ไอกลับเป็นของเหลวในภาชนะอีกใบหนึ่ง ของเหลวที่ได้จากการกลั่นเรียกว่า distillate การกลั่นที่สำคัญ ๆ มี 4 ประเภทคือ การกลั่นแบบธรรมดา การกลั่นแบบลำดับส่วน การกลั่นแบบลดความดัน และการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ

2.3.1 การกลั่นแบบธรรมดา (Simple Distillation)

การกลั่นแบบธรรมดา เป็นวิธีที่ใช้ในการแยกของเหลวที่ระเหยง่าย (volatile liquid) ออกจากของเหลวที่ระเหยยาก (nonvolatile liquid) โดยที่ของเหลวทั้งสองจะต้องมีจุดเดือดต่างกันไม่น้อยกว่า 80°C

การกลั่นเกิดขึ้นจากความจริงที่ว่า ที่อุณหภูมิหนึ่ง ๆ โมเลกุลของของเหลวจะมีพลังงานจลน์ (kinetic energy) เพียงพอที่จะทำให้โมเลกุลของของเหลวบางส่วนเคลื่อนหลุดออกจากผิวของของเหลว ไปอยู่ในสถานะที่เป็นไอ ไอที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดความดันขึ้นเรียกว่า ความดันไอ (vapor pressure) โอกาสที่ของเหลวจะกลายเป็นไอมักมีมากขึ้นเมื่อเพิ่มอุณหภูมิ เพราะโมเลกุลของของเหลวมีพลังงานจลน์มากขึ้น อาจกล่าวในอีกแง่หนึ่งได้ว่าการเพิ่มอุณหภูมิจะมีผลทำให้ความดันไอของของเหลวเพิ่มขึ้น ดังนั้นเมื่อให้ความร้อนแก่ของเหลว ความดันไอของของเหลวจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเมื่อความดันไอของของเหลวมีค่าเท่ากับความดันบรรยากาศ (หรือความดันภายนอก) ของเหลวจะเดือด เรียกอุณหภูมิ ณ. จุดซึ่งของเหลวเดือดว่า จุดเดือด

สารละลายอุดมคติ (ideal solution) หมายถึง สารละลายที่มีการกระทำ (interaction) ระหว่างโมเลกุลชนิดเดียวกันเหมือนกันกับการกระทำระหว่างโมเลกุลต่างชนิดกัน สารละลายอุดมคติเท่านั้นที่ประพฤติตามกฎของราอูลต์ (Raoult's law) ที่ว่าความดันไอย่อย (partial vapor pressure) ของสารในสารละลายที่อุณหภูมิหนึ่งจะมีค่าเท่ากับความดันไอของสารบริสุทธิ์คูณ mole fraction ของสารนั้นในสารละลาย ดังนั้นถ้าสารละลายของสาร A และ B เป็นสารละลายอุดมคติ ความดันไอย่อยของสาร A จะมีค่าเป็น

$$P_A = P_A^0 N_A \quad \dots\dots\dots(1)$$

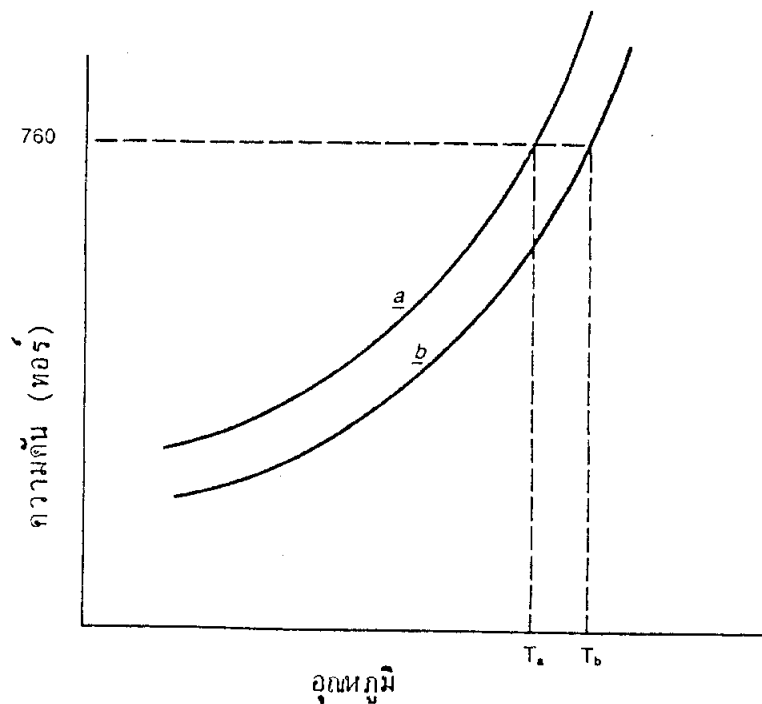
เมื่อ P_A = ความดันไอย่อยของสาร A ในสารละลาย
 P_A^0 = ความดันไอของสารบริสุทธิ์ A ที่อุณหภูมิเดียวกัน
 N_A = mole fraction ของสาร A ในสารละลาย
 ในทำนองเดียวกัน ความดันไอย่อยของสาร B จะมีค่าเป็น

$$P_B = P_B^0 N_B \quad \dots\dots\dots(2)$$

ตามกฎของดอลตัน (Dalton's law) ที่ว่า ความดันไอรวมของสารละลายจะมีค่าเท่ากับผลรวมของความดันไอย่อยของสารในสารละลาย ดังนั้นความดันไอรวม (P_T) ของสารละลายของสาร A และ B จะมีค่าเป็น

$$P_T = P_A + P_B = P_A^0 N_A + P_B^0 N_B \quad \dots\dots\dots(3)$$

ถ้าสาร B เป็นสารที่ไม่สามารถระเหย ความดันไอย่อยของสาร B จะมีค่าเป็นศูนย์ ($P_B = 0$) จากสมการที่ 3 ความดันไอรวมของสารละลายจะมีค่าเท่ากับ ความดันไอย่อยของสาร A เท่านั้น แต่ความเข้มข้นของสาร A ในสารละลายจะลดลงเมื่อมีสาร B อยู่ด้วย กล่าวคือ $N_A < 1$ ดังนั้นความดันไอรวมของสารละลายจึงมีค่าน้อยกว่าความดันไอของสารบริสุทธิ์ A จึงกล่าวได้ว่าความดันไอของของเหลวที่มีสารเจือปนที่ไม่สามารถระเหยหรือระเหยยากจะมีค่าต่ำกว่าความดันไอของสารบริสุทธิ์ที่อุณหภูมิเดียวกัน ดังนั้นของเหลวที่มีสารเจือปนชนิดนี้จะเดือดที่อุณหภูมิสูงกว่าจุดเดือดของสารบริสุทธิ์ ดังแสดงในรูปที่ 2.4

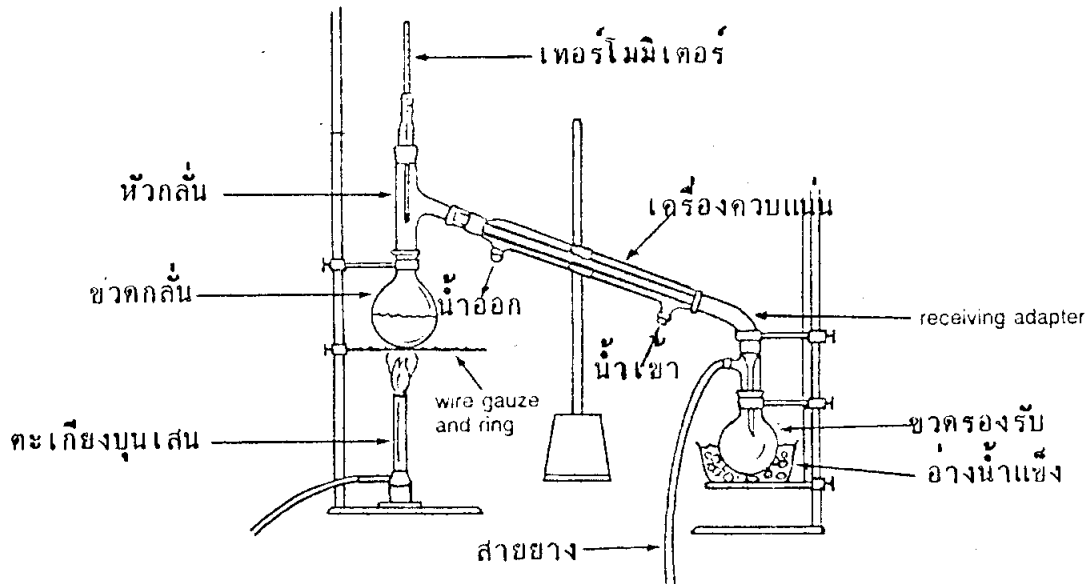
รูปที่ 2.4 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างความดันไอกับอุณหภูมิของสารบริสุทธิ์ (เส้นโค้ง a) และสารที่มีสารเจือปนที่ระเหยยาก (เส้นโค้ง b)

จากรูปที่ 2.4 T_a และ T_b เป็นจุดเดือดของสารบริสุทธิ์ และจุดเดือดของสารที่มีสารเจือปนที่ระเหยยากตามลำดับ จะเห็นได้ว่าสารเจือปนมีผลทำให้ความดันไอและจุดเดือดของสารเปลี่ยนไป

เครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นแบบธรรมดา

เครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นแบบธรรมดา ดังแสดงในรูปที่ 2.5 ประกอบขึ้นด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

รูปที่ 2.5 เครื่องกลั่นแบบธรรมดา

1. ขวดกลั่น (distilling flask) เป็นขวดก้นกลม (round-bottomed flask) ที่ใช้ใส่สาร โดยปกติ ปริมาณสารที่จะกลั่นต้องไม่มากกว่าสองในสาม และไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาตรขวดกลั่น
2. หัวกลั่น (distilling adapter หรือ distilling head) เป็นตัวต่อขวดกลั่น เครื่องควบแน่น (condenser) และเทอร์โมมิเตอร์เข้าด้วยกัน การเสียบเทอร์โมมิเตอร์ที่หัวกลั่น ควรให้กระเปาะของเทอร์โมมิเตอร์อยู่ในระดับต่ำกว่า side arm ของหัวกลั่น เพราะเป็นตำแหน่งที่เทอร์โมมิเตอร์จะสัมผัสกับไอของของเหลวได้ดีที่สุด
3. เครื่องควบแน่น เป็นที่ที่ไอควบแน่นกลับเป็นของเหลวใหม่ ทิศทางการไหลของน้ำในเครื่องควบแน่นควรจะตรงกันข้ามกับทิศทางของไอ กล่าวคือน้ำควรไหลเข้าเครื่องควบแน่นทางปลายด้านล่างและไหลออกทางปลายด้านบนเสมอ

4. receiving adapter เป็นทางผ่านของของเหลวที่ได้จากเครื่องควบแน่นลงสู่ขวดรองรับ ปลายเปิดเล็ก ๆ ที่ side arm ของ receiving adapter ใช้ระบายความดันที่เกิดขึ้นเมื่อให้ความร้อนแก่ของเหลว

5. ขวดรองรับ (receiver) ใช้สำหรับเก็บของเหลวที่กลั่นได้ ในการกลั่นสารประกอบอินทรีย์ ควรใช้ขวดรองรับที่มีข้อต่อเป็น ground glass joint และควรแช่ขวดรองรับในน้ำแข็งเพื่อป้องกันการระเหยของ distillate

6. แหล่งความร้อน (heat source) ที่ใช้มีหลายชนิดด้วยกัน เช่น เครื่องอังไอน้ำ เหมาะสำหรับการกลั่นสารที่มีจุดเดือดต่ำกว่า 90°C ส่วนสารที่มีจุดเดือดสูงกว่า 90°C ควรทำการกลั่นโดยใช้ตะเกียงบุนเสน (Bunsen burner) เครื่องอังน้ำมัน หรือ heating mantle ถ้าใช้ตะเกียงบุนเสนเป็นตัวให้ความร้อนแก่สาร ควรวางขวดกลั่นหรือเครื่องอังน้ำมันที่มีขวดกลั่นจุ่มอยู่บน wire gauze เพื่อป้องกันการร้อนยวดยิ่ง (superheating) ของของเหลวขณะกลั่น ซึ่งจะมีผลทำให้ไอของของเหลวพุ่งขึ้นจากของเหลวอย่างรุนแรงที่เรียกว่า bumping อย่างไรก็ตามการเติม boiling chip เพียง 2-3 ชิ้นอาจช่วยป้องกันการร้อนยวดยิ่ง และ bumping ได้

boiling chip คือ สิ่งที่มีรูพรุนเล็ก ๆ เช่น เศษกระเบื้อง เมื่อให้ความร้อนแก่ของเหลว อากาศในรูพรุนจะทำให้เกิดฟองอากาศขึ้น ซึ่งจะทำให้ของเหลวเดือดอย่างสม่ำเสมอ เมื่ออุณหภูมิของของเหลวลดต่ำกว่าจุดเดือดของมัน ของเหลวจะเข้าไปอุดตามรูทำให้ boiling chip หดประสิทธิภาพไป ถ้าจะกลั่นของเหลวต่อจะต้องเติม boiling chip ลงไปอีก การใส่ boiling chip ควรใส่ก่อนที่จะให้ความร้อนแก่ของเหลวหรือใส่เมื่อของเหลวมีอุณหภูมิต่ำกว่าจุดเดือดมาก ๆ อย่าใส่ลงไปของเหลวที่กำลังเดือด เพราะจะทำให้ของเหลวเดือดรุนแรงยิ่งขึ้น

วิธีกลั่นแบบธรรมดา

ใส่ของเหลวที่ต้องการกลั่นลงในขวดกลั่นพร้อมเศษกระเบื้อง 2-3 ชิ้น จัดตั้งเครื่องกลั่นดังในรูปที่ 2.5 ถ้าเครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นมีข้อต่อเป็น ground glass joint ควรทากรีส (grease) บาง ๆ รอบข้อต่อทั้งหมดเพื่อให้ข้อต่อสวมกันแน่น เป็นการป้องกันการรั่วไหลของไอของของเหลวขณะกลั่น เปิดน้ำเข้าเครื่องควบแน่น หลังจากนั้นให้ความร้อนแก่ของเหลวจนกระทั่งของเหลวเริ่มเดือด จึงลดความร้อนลงจนกระทั่งอัตราที่ของเหลวกลั่นออกมาประมาณ 1-2 หยดต่อวินาที หยดให้ความร้อนแก่ขวดกลั่นเมื่อมีปริมาณของเหลวเหลืออยู่ในขวดกลั่นน้อยมาก การกลั่นจนขวดกลั่นแห้ง

อาจทำให้ขวดกลั่นแตกได้

2.3.2 การกลั่นแบบลำดับส่วน (Fractional Distillation)

การกลั่นแบบลำดับส่วนเป็นวิธีที่ใช้แยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกันไม่มากนัก เครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นแบบลำดับส่วนแตกต่างจากการกลั่นแบบธรรมดาเล็กน้อย คือมี fractionating column เพิ่มขึ้นมา

จากกฎของราอูลต์และกฎของดอลตัน ที่อุณหภูมิหนึ่ง ๆ สารละลายอุดมคติของสาร A และ C ซึ่งสารทั้งสองเป็นสารที่สามารถระเหย ความดันไอรวม (P_T) ของสารละลาย จะมีค่าเป็น

$$P_T = P_A + P_C = P_A^\circ N_A + P_C^\circ N_C \quad \dots\dots\dots(4)$$

เมื่อ P_A, P_C = ความดันไอย่อยของสาร A และ C ในสารละลายตามลำดับ ที่อุณหภูมิหนึ่ง ๆ

P_A°, P_C° = ความดันไอของสารบริสุทธิ์ A และ C ตามลำดับ ที่อุณหภูมิเดียวกัน

N_A, N_C = mole fraction ของสาร A และ C ในสารละลายตามลำดับ

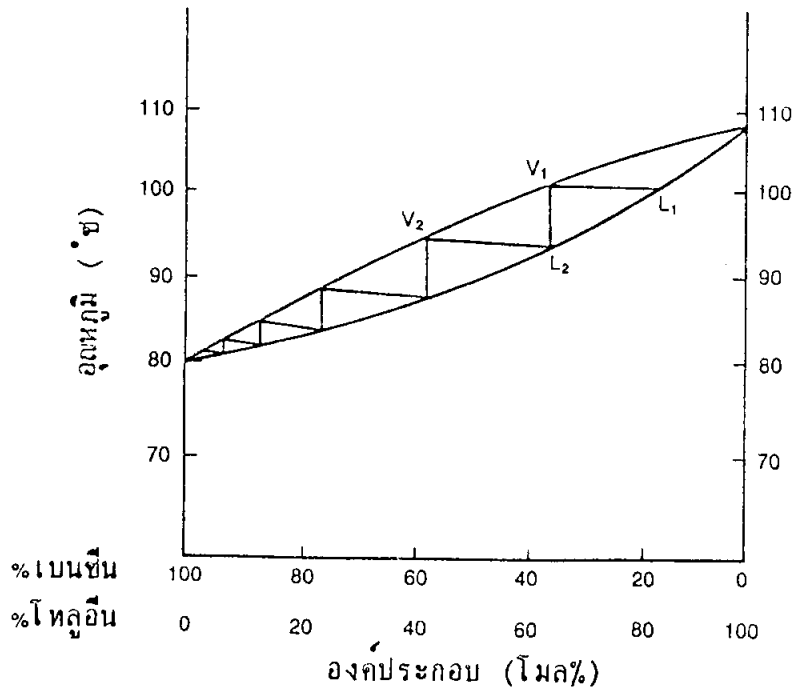
ส่วน mole fraction (N_A') ของสาร A ในสถานะที่เป็นไอจะมีค่าเป็น

$$N_A' = \frac{P_A}{P_T} = \frac{P_A}{P_A + P_C} = \frac{P_A^\circ N_A}{P_A^\circ N_A + P_C^\circ N_C} \quad \dots\dots\dots(5)$$

ในทำนองเดียวกัน mole fraction (N_C') ของสาร C ในสถานะที่เป็นไอ จะมีค่าเป็น

$$N_C' = \frac{P_C}{P_T} = \frac{P_C}{P_A + P_C} = \frac{P_C^\circ N_C}{P_A^\circ N_A + P_C^\circ N_C} \quad \dots\dots\dots(6)$$

จากสมการที่ 4 จุดเดือดของสารละลายซึ่งขึ้นกับความดันไอรวม (P_T) จะมีค่าแปรไปตามองค์ประกอบ (composition) ของสารในสารละลาย (หรือ mole fraction ของสารในสารละลาย) และจากสมการที่ 5 และ 6 จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของสารในสถานะที่เป็นไอจะมีค่าแปรไปตามองค์ประกอบของสารในสารละลายเช่นเดียวกัน

รูปที่ 2.6 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิและองค์ประกอบของสารผสมของเบนซีนกับโทลูอีน

จากรูปที่ 2.6 ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจุดเดือดและองค์ประกอบของสารผสมของเบนซีน (จุดเดือด 80°C) กับโทลูอีน (จุดเดือด 110°C) ในสถานะที่เป็นของเหลวและไอ เส้นโค้งล่างแสดงจุดเดือดของสารผสมที่องค์ประกอบต่าง ๆ กัน ส่วนเส้นโค้งบนแสดงองค์ประกอบของไอที่อยู่ในสมดุลกับของเหลวที่กำลังเดือด จะเห็นได้ว่าจุดเดือดของสารผสมจะมีค่าอยู่ระหว่างจุดเดือดของเบนซีนและโทลูอีนที่บริสุทธิ์ และที่ภาวะสมดุลองค์ประกอบของไอของสารผสมจะมีปริมาณของสารที่ระเหยได้ง่ายกว่าอยู่มากกว่าปริมาณของสารนี้ในสารละลาย

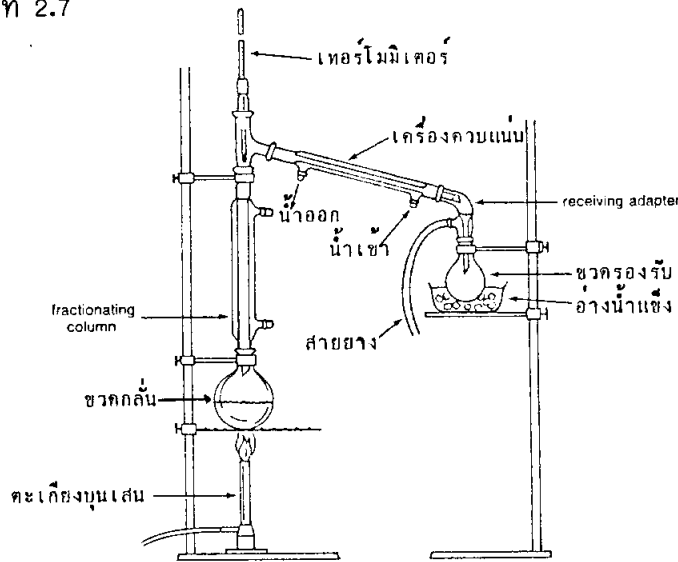
ตัวอย่างเช่น ในการกลั่นสารผสมซึ่งประกอบด้วยเบนซีน 20 โมล% (mole %) และโทลูอีน 80 โมล% ที่อุณหภูมิ 102°C (จุด L₁ ในรูปที่ 2.6) องค์ประกอบของไอซึ่งอยู่ในสมดุลกับของเหลวที่เดือดจะประกอบด้วยเบนซีน 38 โมล% และโทลูอีน 62 โมล% (จุด V₁) แสดงให้เห็นว่าที่อุณหภูมิหนึ่ง ๆ ไอของสารผสมจะมีองค์ประกอบที่เป็นเบนซีนมากกว่าในสารผสมตั้งต้น ส่วน

สารผสมที่เหลือหลังจากการกลั่นที่อุณหภูมิเดียวกันจะมีปริมาณของโทลูอีนมากกว่าในสารผสมก่อนที่จะนำมากลั่น เพราะเบนซีนระเหยได้ง่ายกว่าโทลูอีน

ไอของสารผสมที่จุด V_1 เมื่อควบแน่นจะกลายเป็นของเหลวที่มีองค์ประกอบเท่าเดิม (จุด L_2) ถ้านำของเหลวที่จุด L_2 มากลั่นใหม่ที่อุณหภูมิ 94°C องค์ประกอบของไอซึ่งอยู่ในสมดุลกับของเหลวที่จุด L_2 จะประกอบด้วยเบนซีน 59 โมล% และโทลูอีน 41 โมล% (จุด V_2) จะเห็นได้ว่าไอที่จุด V_2 จะมีองค์ประกอบของเบนซีนมากกว่าไอที่จุด V_1 ดังนั้นถ้าทำให้สารผสมกลายเป็นไอแล้วควบแน่นไอกลับเป็นของเหลวสลับกันในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้หลาย ๆ ครั้ง จะทำให้ไอมีองค์ประกอบของเบนซีนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดไอจะมีองค์ประกอบเป็นเบนซีนล้วน ๆ เมื่อทำให้ไอควบแน่นจะได้เบนซีนบริสุทธิ์ ส่วนของเหลวที่เหลือจากการกลั่นในขั้นสุดท้ายจะประกอบด้วยโทลูอีนเท่านั้น ทำให้สามารถแยกเบนซีนและโทลูอีนที่บริสุทธิ์ออกจากสารผสมได้ กระบวนการนี้ในทางปฏิบัติสามารถทำได้โดยการกลั่นแบบลำดับส่วน ซึ่งเป็นการกลั่นที่มีการระเหยเป็นไอและการควบแน่นเป็นของเหลวเกิดวนเวียนกันตลอดเวลา (หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการกลั่นที่มีการกลั่นแบบธรรมชาติเกิดขึ้นหลาย ๆ ครั้ง) ใน fractionating column

Fractionating Column

เครื่องกลั่นแบบลำดับส่วนจะมี fractionating column แทรกอยู่ระหว่างขวดกลั่นและหัวกลั่น ดังแสดงในรูปที่ 2.7

รูปที่ 2.7 เครื่องกลั่นแบบลำดับส่วน

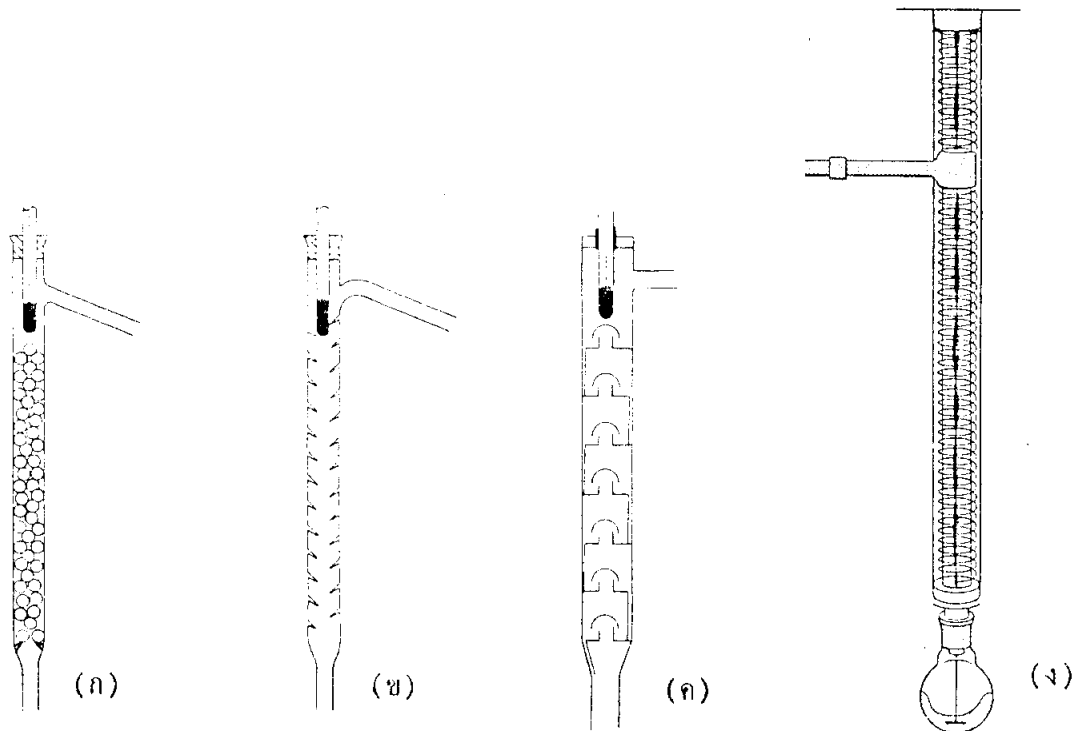
fractionating column ที่ใช้มีหลายแบบ (รูปที่ 2.8) เช่น

1. Simple packed column เป็นคอลัมน์ที่ภายในบรรจุวัสดุที่ไม่ทำปฏิกิริยากับของเหลวที่กลั่น และมีพื้นที่ผิวมาก เช่น ลูกปัดแก้ว หลอดแก้วสั้น ๆ เป็นต้น

2. Vigreux column มีผนังภายในเป็นแบบซี่เลื่อย

3. Bubble plate column มีที่สำหรับกักของเหลวเป็นช่วง ๆ อย่างสม่ำเสมอตลอดความยาวของคอลัมน์

4. Spinning band column มีแถบโลหะหรือแถบ Teflon ที่สามารถหมุนด้วยความเร็วสูง โดยมอเตอร์อยู่ภายในคอลัมน์ เพื่อให้ของเหลวและไอในคอลัมน์สัมผัสกันได้ดีขึ้น คอลัมน์ชนิดนี้มีประสิทธิภาพในการแยกของเหลวสูงมาก กล่าวคือสามารถใช้แยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกัน น้อยกว่า 2°C ได้

รูปที่ 2.8 Fractionating column แบบต่าง ๆ (ก) Simple packed column (ข) Vigreux column (ค) Bubble plate column (ง) Spinning band column

นอกจากนี้ยังสามารถใช้เครื่องควบแน่นแบบ Liebig ทำหน้าที่เป็น fractionating column ได้ (ดังในรูปที่ 2.7) เพราะอากาศซึ่งอยู่ในช่องว่างระหว่างแก้วชั้นในและแก้วชั้นนอกจะทำหน้าที่เป็นฉนวนป้องกันการถ่ายเทความร้อนจากภายในออกสู่ภายนอก fractionating column ชนิดนี้เหมาะสำหรับใช้แยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกันมากกว่า 50°C ถ้าต้องการใช้เครื่องควบแน่นแบบ Liebig เพื่อแยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกันน้อยกว่า 50°C ควรบรรจุลูกบิดแก้วหรือหลอดแก้วสั้น ๆ ในเครื่องควบแน่น เพื่อเพิ่มพื้นที่ผิว ซึ่งพบว่ามิผลทำให้ประสิทธิภาพในการแยกของเหลวเพิ่มขึ้นประมาณสองเท่า

อย่างไรก็ตาม fractionating column ที่มีรูปร่างต่าง ๆ กันเหล่านี้จะมีลักษณะอย่างหนึ่งเหมือนกันคือมีพื้นที่ผิวมาก เพื่อให้การถ่ายเทความร้อนระหว่างไอที่ระเหยขึ้นไปตามคอลัมน์กับของเหลวที่ควบแน่นตกลงสู่ขวดกลั่นเกิดซ้ำ ๆ กัน

กระบวนการกลั่นที่เกิดขึ้นภายใน fractionating column

เมื่อสารผสมในขวดกลั่นได้รับความร้อนจะกลายเป็นไอลอยขึ้นไปใน fractionating column โดยที่ไอของสารผสมจะมีปริมาณของสารที่ระเหยง่ายมากกว่าสารที่ระเหยยาก เมื่อไอของสารผสมไปกระทบผนังของคอลัมน์ที่ยืนยันว่าจะเกิดการถ่ายเทความร้อนระหว่างไอของสารผสมบางส่วนกับผนังของคอลัมน์ ทำให้ไอของสารผสมควบแน่นเป็นของเหลวตกลงสู่ขวดกลั่น ระหว่างที่ของเหลวซึ่งเกิดจากการควบแน่นเคลื่อนที่ลงสู่ขวดกลั่นจะกระทบกับไอร้อนของสารผสมซึ่งลอยขึ้นจากขวดกลั่นอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดการถ่ายเทความร้อนซึ่งกันและกันภายใน fractionating column ไอของสารผสมซึ่งสูญเสียความร้อนจะควบแน่นเป็นของเหลวเคลื่อนที่ลงสู่ส่วนล่างของคอลัมน์ ขณะที่ของเหลวซึ่งเกิดจากการควบแน่น เมื่อได้รับความร้อนจะกลายเป็นไอลอยขึ้นไปตามคอลัมน์ ไอที่เกิดขึ้นนี้จะมีปริมาณของสารที่ระเหยง่ายเพิ่มมากขึ้น การแลกเปลี่ยนความร้อนระหว่างของเหลวที่ควบแน่นซึ่งตกลงสู่ส่วนล่างของคอลัมน์กับไอของของเหลวที่ร้อนกว่าซึ่งลอยขึ้นไปยังส่วนบนของคอลัมน์จะเกิดวนเวียนกันอยู่เช่นนี้ตลอดความยาวของคอลัมน์ ไอที่ลอยขึ้นสู่ส่วนบนของคอลัมน์จะมีองค์ประกอบของสารที่ระเหยง่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในที่สุดจะแยกลอยขึ้นไปถึงยอดคอลัมน์ออกทางเครื่องควบแน่น ส่วนของเหลวที่ควบแน่นอยู่ในคอลัมน์ประกอบด้วยสารที่ระเหยยากเป็นส่วนใหญ่ จะตกลงมาเป็น residue อยู่ในขวดกลั่น จะเห็นได้ว่ากระบวนการกลั่นที่เกิดขึ้นภายใน fractionating column เปรียบเหมือนเกิดการกลั่นแบบธรรมดาหลาย ๆ ครั้ง เรียก

การกลั่นแบบธรรมดา 1 ครั้ง ใน fractionating column ว่า 1 theoretical plate ดังนั้น fractionating column ที่มีประสิทธิภาพในการแยกของเหลวได้เท่ากับการกลั่นแบบธรรมดา 10 ครั้ง เรียกว่ามี 10 theoretical plate โดยทั่วไปคอลัมน์ที่มี 4 theoretical plate จะใช้แยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกันมากกว่า 40°C แต่ถ้าต้องการแยกของเหลวที่มีจุดเดือดต่างกันเพียง 2°C จะต้องใช้คอลัมน์ที่มีถึง 100 theoretical plate จะเห็นได้ว่าการเพิ่มจำนวน theoretical plate จะทำให้ประสิทธิภาพของคอลัมน์เพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้นจึงนิยมใช้คอลัมน์ยาวในการกลั่นแบบลำดับส่วนมากกว่าคอลัมน์สั้น เพราะมีจำนวน theoretical plate มากกว่า อย่างไรก็ตามสามารถเพิ่มจำนวน theoretical plate เป็น 2 เท่า โดยการบรรจุลูกปัดแก้วหรือหลอดแก้วสั้น ๆ ในคอลัมน์

ประสิทธิภาพของคอลัมน์ยังสามารถวัดได้จาก height equivalent to a theoretical plate (HETP) ซึ่งหมายถึงความยาวของคอลัมน์ที่ทำให้เกิด 1 theoretical plate ดังนั้นค่า HETP ของคอลัมน์ชนิดใด ๆ สามารถคำนวณได้จากความยาวของคอลัมน์หารด้วยจำนวนของ theoretical plate ตัวอย่างเช่น Vigreux column ยาว 40 ซม. มี 4 theoretical plate จะมี HETP เท่ากับ 10 ซม. โดยปกติคอลัมน์ที่มีค่า HETP น้อยจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าคอลัมน์ที่มีค่า HETP มาก

ประสิทธิภาพในการกลั่นแบบลำดับส่วนนอกจากจะขึ้นกับจำนวน theoretical plate และค่า HETP ของ fractionating column ดังกล่าวข้างต้น ยังขึ้นกับ hold-up volume คือ ปริมาณของเหลวที่ใช้เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการกลายเป็นไอและการควบแน่นภายในคอลัมน์ คอลัมน์ที่มีประสิทธิภาพสูงควรมี hold-up volume น้อย นอกจากนี้ประสิทธิภาพของการกลั่นแบบลำดับส่วนจะเพิ่มขึ้น เมื่อเพิ่มอัตราการรีฟลักซ์ (reflux ratio) คือ อัตราส่วนของไอของของเหลวที่ควบแน่นกลับลงไปคอลัมน์ต่อไอของของเหลวที่เคลื่อนผ่านเครื่องควบแน่นออกไป

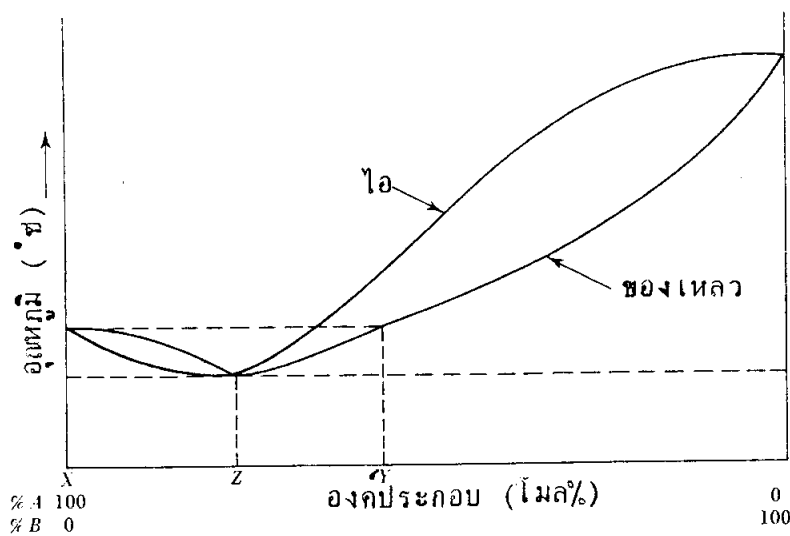
การกลั่นแบบลำดับส่วนของ nonideal solution

สารละลายซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความดันไอกับองค์ประกอบ (หรือ mole fraction) ไม่เป็นไปตามกฎของราอูลต์ เรียกว่า nonideal solution สารละลายประเภทนี้จะเกิดการเบี่ยงเบนจากกฎของราอูลต์ได้ 2 ทางคือ การเบี่ยงเบนในทางบวก (positive deviation) และการเบี่ยงเบนในทางลบ (negative deviation)

สารละลายที่เกิดการเบี่ยงเบนในทางบวกจะมีความดันไอสูงกว่าที่คาดหมายไว้ ทั้งนี้เนื่องมาจากแรงดึงดูดระหว่างโมเลกุลของสารต่างชนิดในสารละลายมีค่าน้อยกว่าแรงดึงดูดระหว่าง

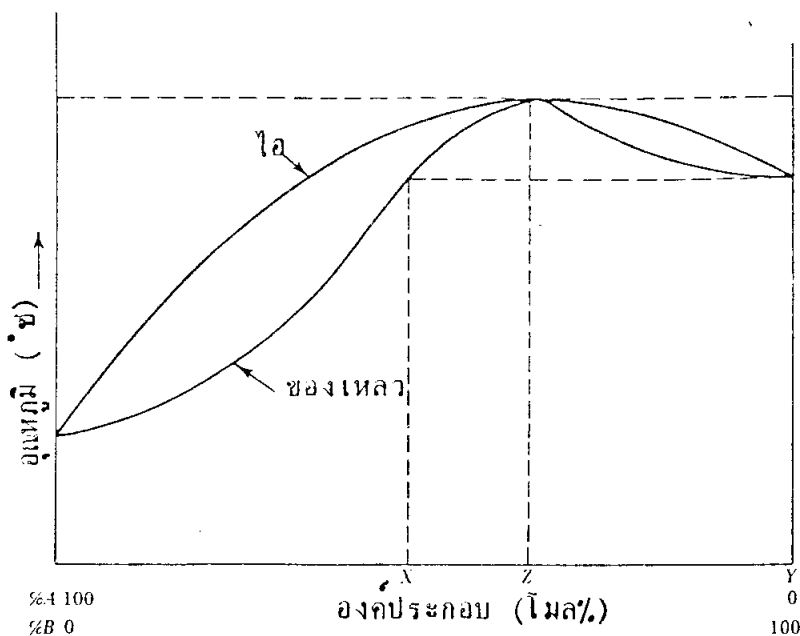
โมเลกุลของสารชนิดเดียวกันในสารบริสุทธิ์ทั้งสอง ดังนั้นในช่วงขององค์ประกอบหนึ่ง สารผสมของสาร 2 ชนิดจะระเหยเป็นไอได้ง่ายกว่าสารทั้งสองเมื่อบริสุทธิ์ อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ความดันไอรวมของสาร 2 ชนิดจะมากกว่าความดันไอของสารบริสุทธิ์ที่ระเหยได้ง่าย จากรูปที่ 2.9 สารผสมที่มีองค์ประกอบระหว่างจุด X และ Y จะเดือดที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดเดือดของสารบริสุทธิ์ทั้งสอง เรียกสารผสมในช่วงนี้ว่า minimum-boiling mixture ส่วนสารผสมที่มีองค์ประกอบอยู่ที่จุด Z จะมีจุดเดือดคงที่เพราะความดันไอที่อยู่ในสมดุลกับของเหลวมีองค์ประกอบเหมือนกัน ดังนั้นจึงเรียกสารผสมที่มีจุดเดือดคงที่นี้ว่า minimum boiling azeotropic mixture สารผสม azeotropic นี้จะไม่สามารถแยกเป็นสารบริสุทธิ์โดยการกลั่นแบบลำดับส่วน ตัวอย่างของ minimum-boiling-azeotropic mixture ได้แก่ สารผสมของ 95.6% เอทานอลกับ 4.4% น้ำ (จุดเดือด 78.2°C) สารผสมของ 93% คลอโรฟอร์ม กับ 7% เอทานอล (จุดเดือด 59.4°C) สารผสมของ 61% เบนซีนกับ 39% เมทานอล (จุดเดือด 48.3°C) เป็นต้น

รูปที่ 2.9 Minimum-boiling azeotrope

ส่วนสารละลายที่เกิดการเบี่ยงเบนในทางลบจะมีความดันไอต่ำกว่าที่คาดหมายไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแรงดึงดูดระหว่างโมเลกุลของสารต่างชนิดในสารละลายมีค่ามากกว่าแรงดึงดูดระหว่างโมเลกุลของสารชนิดเดียวกันในสารบริสุทธิ์ทั้งสอง ดังนั้นในช่วงขององค์ประกอบหนึ่ง สารผสมของสาร 2 ชนิดจะระเหยเป็นไอได้ยากกว่าสารทั้งสองเมื่อบริสุทธิ์ อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า

ความดันไอรวมของสาร 2 ชนิดจะน้อยกว่าความดันไอของสารบริสุทธิ์ที่ระเหยได้ยาก จากรูปที่ 2.10 สารผสมที่มีองค์ประกอบอยู่ระหว่างจุด X และ Y จะเดือดที่อุณหภูมิสูงกว่าจุดเดือดของสารบริสุทธิ์ทั้งสอง เรียกสารผสมในช่วงนี้ว่า maximum-boiling mixture ส่วนสารผสมที่มีองค์ประกอบที่จุด Z จะมีจุดเดือดคงที่จึงเรียกว่า maximum-boiling azeotropic mixture ในทำนองเดียวกันสารผสม azeotropic ชนิดนี้จะไม่สามารถแยกเป็นสารบริสุทธิ์โดยการกลั่นแบบลำดับส่วน ตัวอย่างของ maximum-boiling azeotropic mixture ได้แก่ สารผสมของ 77.5% กรดฟอร์มิกกับ 22.5% น้ำ (จุดเดือด 107.1°C) สารผสมของ 80% คลอโรฟอร์ม และ 20% อะซีโตน (จุดเดือด 64.7°C) เป็นต้น

รูปที่ 2.10 Maximum-boiling azeotrope

จากความรู้เรื่องการกลั่นสารผสม azeotropic สามารถนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ เช่นเมื่อต้องการขจัดน้ำออกจากผลผลิตที่ได้จากปฏิกิริยา สามารถทำโดยนำผลผลิตมากลั่นแบบ azeotropic (azeotropic distillation) กับโทลูอีน (สารผสม azeotropic ของ 80% โทลูอีน และ 20% น้ำจะเดือดที่ 85°C) หรือนำผลผลิตมากลั่นแบบ azeotropic กับเฮกเซน (จุดเดือดของสารผสม azeotropic ของ 94% เฮกเซนกับ 6% น้ำ = 62°C) เป็นต้น

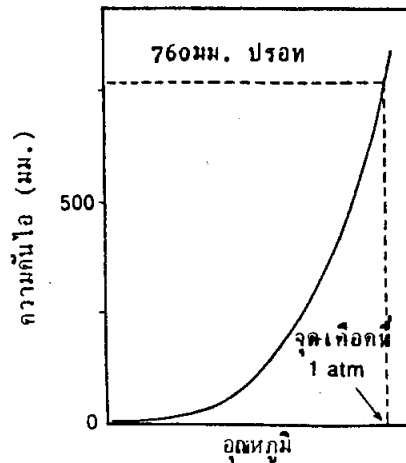
วิธีการันแบบลำดับส่วน

ใส่ของเหลวที่ต้องการกลั่นและเศษกระเบื้อง 2-3 ชิ้นลงในขวดกลั่น โดยปริมาตรของของเหลวต้องไม่น้อยกว่า $\frac{1}{3}$ และไม่มากกว่า $\frac{1}{2}$ ของปริมาตรขวดกลั่น จัดตั้งเครื่องกลั่นดังในรูปที่ 2.7 ควรทากรีสบาง ๆ ที่ข้อต่อของเครื่องแก้วที่เป็น ground glass joint ทั้งหมด ใช้สำลีหรือจุกยางปิดปลายเปิดทั้งสองที่อยู่ด้านนอกของเครื่องควบแน่นแบบ Liebig เพื่อให้อากาศที่ขังอยู่ภายในช่องว่างระหว่างแก้วชั้นในและแก้วชั้นนอก ทำหน้าที่เป็นฉนวนป้องกันการสูญเสียความร้อนออกสู่ภายนอก ถ้าต้องการบรรจุลูกบิดแก้วหรือหลอดแก้วสั้น ๆ ในเครื่องควบแน่นแบบ Liebig ให้ใช้สำลีอุดที่ปลายล่างของเครื่องควบแน่น แล้วบรรจุวัสดุเหล่านั้นลงไป (ไม่ควรบรรจุให้แน่นหรือหลวมเกินไป) จากนั้นเปิดน้ำเข้าเครื่องควบแน่นแบบ West ซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลางของแก้วชั้นในสั้นกว่าเครื่องควบแน่นแบบ Liebig ให้ความร้อนแก่ขวดกลั่นอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอ โดยอัตราของของเหลวที่กลั่นออกมาในขวดรองรับเป็น 1 หยด ต่อ 1-2 วินาที เมื่อของเหลวที่มีจุดเดือดต่ำถูกกลั่นออกมาในขวดรองรับแล้ว อาจจำเป็นต้องเพิ่มความร้อนแก่ขวดกลั่น อุณหภูมิของของเหลวจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงจุดเดือดของสารตัวต่อไป หยุดให้ความร้อนแก่ขวดกลั่นเมื่อมีปริมาณของเหลวเหลืออยู่ในขวดกลั่นน้อยมาก

2.3.3 การกลั่นแบบลดความดัน (Distillation under Reduced Pressure หรือ Vacuum Distillation)

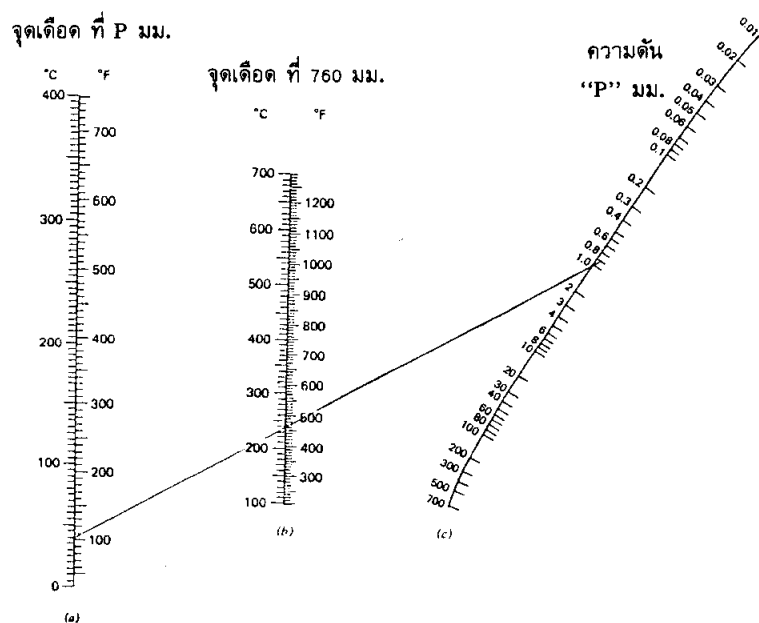
สารประกอบอินทรีย์เป็นจำนวนมากมีจุดเดือดสูงกว่า 200°C ทำให้การกลั่นสารเหล่านี้ที่ความดันบรรยากาศกระทำได้ยาก เนื่องจากสารมีโอกาสสลายตัวก่อนที่จะเดือด สารบางชนิดอาจถูกออกซิไดส์โดยอากาศหรือเกิดการจัดตัวใหม่ภายในโมเลกุล (molecular rearrangement) ที่อุณหภูมิสูง ๆ ดังนั้นถ้าต้องการทำสารเหล่านี้ให้บริสุทธิ์โดยการกลั่น ควรลดความดันลงให้ต่ำกว่าความดันบรรยากาศ ทั้งนี้เนื่องจากความดันไอของสารประกอบที่เป็นของเหลวแปรผันโดยตรงกับอุณหภูมิ (ดูรูปที่ 2.11) และความดันในเครื่องกลั่น เป็นที่ทราบกันว่าของเหลวจะเดือดที่อุณหภูมิจึงความดันไอของของเหลวมีค่าเท่ากับความดันภายนอก ดังนั้นถ้าลดความดันในเครื่องกลั่นลงเท่าไร จุดเดือดของของเหลวก็จะต่ำลงเท่านั้น สำหรับสารประกอบอินทรีย์ทั่ว ๆ ไป การลดความดันจาก 760 มม.ปรอท ลงเหลือ 25 มม.ปรอท จะลดจุดเดือดของสารลงได้ประมาณ $100-125^{\circ}\text{C}$ แต่ถ้าลดความดันลงต่ำกว่า 25 มม.ปรอท จะพบว่าในแต่ละครั้งที่ความดันลดลง

ครึ่งหนึ่ง จะลดจุดเดือดของสารลงครึ่งละ 10°C เช่น ที่ 24 มม.ปรอทสารจะกลั่นออกมาที่ 120°C
 ถ้าลดความดันเหลือ 12 มม.ปรอท สารตัวเดียวกันนี้จะกลั่นออกมาที่ 110°C

รูปที่ 2.11 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความดันไอกับอุณหภูมิ

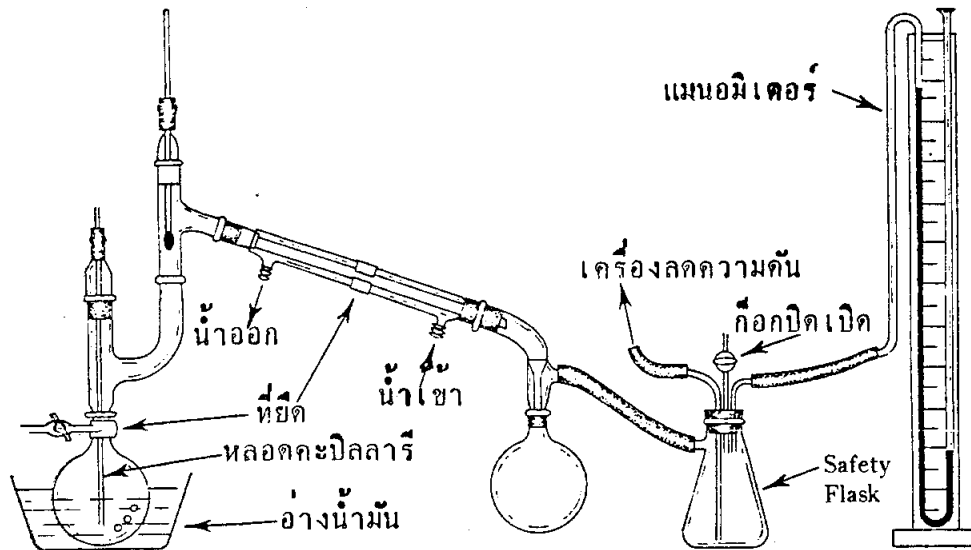
นอกจากนี้ยังสามารถประมาณค่าจุดเดือดของสารประกอบที่ไม่มีขั้ว (nonpolar compound) ที่ความดันต่ำได้จาก nomogram ดังแสดงในรูปที่ 2.12

รูปที่ 2.12 Nomogram แสดงความสัมพันธ์ระหว่างจุดเดือดกับความดัน

จากรูปที่ 2.12 ถ้าต้องการกลั่นสารแบบลดความดัน โดยที่ทราบความดันที่จะใช้แล้ว ให้ลากเส้นจากจุดเดือดปกติที่ 760 มม.ปรอทบนสเกล B ไปยังความดันที่ต้องการใช้บนสเกล C เส้นที่ลากต่อไปตัดบนสเกล A จะบอกจุดเดือดของสารที่ความดันที่ต้องการ เช่น สารชนิดหนึ่ง มีจุดเดือดปกติ 240°ซ ต้องการกลั่นสารนี้ที่ความดัน 1 มม.ปรอท พบว่าสารนี้จะเดือดที่ 40°ซ

เครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นแบบลดความดัน

รูปที่ 2.13 เครื่องกลั่นแบบลดความดัน

เครื่องกลั่นแบบลดความดัน (รูปที่ 2.13) ต่างจากเครื่องกลั่นแบบธรรมดา คือมีส่วนประกอบเพิ่มขึ้นดังนี้

1. เครื่องลดความดันที่ใช้กันสามัญ 2 ชนิดคือ water aspirator จะลดความดันลงถึง 15-20 มม.ปรอท และ oil pump ซึ่งสามารถลดความดันลงต่ำกว่า 1 มม.ปรอท

2. แมนอมิเตอร์ (manometer) ใช้วัดความดันภายในเครื่องกลั่นขณะกลั่นสาร เนื่องจากค่าความดันที่วัดขึ้นกับอัตราการกลั่น จึงควรให้ของเหลวกลั่นออกมาอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอ โดยควบคุมอุณหภูมิของเครื่องอังไม่ให้สูงกว่าอุณหภูมิที่อ่านได้จากเทอร์โมมิเตอร์ที่เสียบตรงหัวกลั่นเกิน 25°ซ

3. Safty flask เป็นตัวต่อเครื่องกลั่น เครื่องลดความดันและแมนอมิเตอร์เข้าด้วยกัน ในกรณีที่ใช้ water aspirator safty flask จะช่วยป้องกันไม่ให้น้ำจาก water aspirator ไหลเข้าสู่เครื่องกลั่น ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเมื่อความดันของน้ำลดลงมาก ๆ นอกจากนี้ก็ก๊อกปิดเปิด (stopcock) ซึ่งอยู่เหนือ safty flask จะใช้ปรับความดันในเครื่องกลั่น

4. Claisen adapter ซึ่งต่ออยู่ระหว่างขวดกลั่นกับหัวกลั่น ใช้ป้องกันไม่ให้เกิดของเหลวที่พุ่งขึ้นจากขวดกลั่นเนื่องมาจากการเกิด bumping ไหลผ่านไปยังเครื่องควบแน่นและขวดรองรับ

5. หลอดคะปิลลารีที่มีปลายข้างหนึ่งจุ่มอยู่ในของเหลว ใช้เป็นตัวทำให้เกิดฟองอากาศขึ้นอย่างสม่ำเสมอที่ก้นขวดกลั่นเพื่อป้องกันการเกิด bumping ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเมื่อทำการกลั่นแบบลดความดัน ถ้าของเหลวที่ต้องการกลั่นเป็นสารซึ่งถูกออกซิไดส์ได้ง่ายโดยอากาศ ควรผ่านแก๊สเฉื่อย (inert gas) เช่น แก๊สไนโตรเจนเข้าไปในหลอดคะปิลลารีแทนอากาศ

อย่างไรก็ตามอาจใช้แท่งแม่เหล็กเล็ก ๆ หุ้มด้วยแก้ว หรือ Teflon ที่เรียกกันว่า magnetic stirring bar คู่กับ magnetic stirrer ทำหน้าที่แทนหลอดคะปิลลารีก็ได้ โดยใส่ magnetic stirring bar ในขวดกลั่น แล้วใช้ magnetic stirrer เป็นตัวเหนี่ยวนำให้ magnetic stirring bar หมุนอีกทีหนึ่ง สิ่งที่ต้องระวังก็คือ ในการกลั่นแบบลดความดันจะไม่ใช้ boiling chip เพื่อป้องกันการเกิด bumping

วิธีกลั่นแบบลดความดัน

ใส่ของเหลวที่ต้องการกลั่นลงในขวดกลั่น โดยปริมาณของของเหลวจะต้องไม่เกินครึ่งหนึ่งของปริมาตรขวดกลั่น หากวิธีที่ข้อต่อของเครื่องแก้วทุกชิ้น แล้วจัดตั้งเครื่องกลั่นดังในรูปที่ 2.13 โดยปลายข้างหนึ่งของหลอดคะปิลลารีต้องอยู่ใต้ระดับของเหลว สิ่งสำคัญคือต้องระวังไม่ให้มีรอยร้าวเกิดขึ้นในระบบกลั่น สำหรับเครื่องแก้วที่ใช้ควรมีผนังหนาและต้องไม่มีรอยร้าว นอกจากนี้ไม่ควรใช้ขวดกันแบนเป็นขวดกลั่นหรือขวดรองรับในการกลั่นแบบลดความดัน

เมื่อจัดตั้งเครื่องกลั่นเรียบร้อยแล้ว ให้เปิดน้ำเข้าเครื่องควบแน่น เปิดเครื่องลดความดันขณะที่ก๊อกปิดเปิดเหนือ safty flask อยู่ในตำแหน่งเปิด รอสักครู่หนึ่งจึงปิดก๊อกปิดเปิด ให้ความร้อนแก่ของเหลวอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอเมื่อความดันในเครื่องกลั่นที่ลดลงมีค่าคงที่และของเหลวในขวดกลั่นอยู่ในลักษณะสงบนิ่ง ควรใช้เครื่องอังน้ำมันเป็นตัวให้ความร้อนแก่ของเหลว เมื่อการกลั่นเกิดสมบูรณ์ หยุดให้ความร้อน แล้วปล่อยให้ขวดกลั่นเย็น หลังจากนั้นจึงเปิดก๊อกปิดเปิดเหนือ safty flask เพื่อปรับความดันในเครื่องกลั่นให้มีค่าเท่าความดันภายนอก ปิดเครื่องลดความดัน

2.3.4 การกลั่นแบบใช้ไอน้ำ (Steam Distillation)

การกลั่นแบบใช้ไอน้ำเป็นวิธีการแยกและการทำให้สารประกอบอินทรีย์บริสุทธิ์อีกวิธีหนึ่ง กระบวนการกลั่นแบบใช้ไอน้ำประกอบด้วยทำให้สารระเหยกลายเป็นไอโดยการผ่านไอน้ำร้อน เข้าไปยังสารผสมของสารที่ต้องการกลั่นกับน้ำ ซึ่งจะทำให้สารอินทรีย์ในสารผสมที่มีความดันไอ สูงกว่า 5 มม.ปรอทที่อุณหภูมิ 100°C กลั่นออกมาพร้อมกับไอน้ำ โดยปกติการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ จะเกิดที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดเดือดของน้ำ และจุดเดือดของสารประกอบอินทรีย์ส่วนใหญ่ ดังนั้นจึง เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ในการทำให้สารที่มีจุดเดือดสูง หรือสารที่สลายตัวที่จุดเดือดบริสุทธิ์ นอกจากนี้ การกลั่นแบบใช้ไอน้ำยังใช้ในการแยกสารประกอบอินทรีย์ที่ต้องการออกจากสารดังต่อไปนี้

1. สารที่มีลักษณะเป็นน้ำมัน (tarry substance) และไม่ระเหย ซึ่งมักเกิดเป็นผลพลอยได้ (by-product) ในปฏิกิริยาเคมีส่วนใหญ่
2. สารผสมของน้ำที่มีเกลืออินทรีย์ละลายอยู่
3. สารประกอบอินทรีย์ที่ไม่สามารถระเหยโดยไอน้ำ เช่น การแยก o-nitrophenol ออกจาก p-nitrophenol
4. ผลพลอยได้ที่ระเหยได้ง่ายโดยไอน้ำ

โดยทั่ว ๆ ไปอาจกล่าวได้ว่าการกลั่นแบบใช้ไอน้ำมีประโยชน์ในการแยกสารที่ระเหยง่าย และไม่ละลายน้ำออกจากสารที่กลายเป็นไอได้ยาก

ที่อุณหภูมิหนึ่ง ๆ ความดันไอลอยของสารที่ระเหยง่าย (P) ในสารผสมที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกัน (heterogeneous mixture) มีค่าเท่ากับความดันไอของสารนั้นเมื่อบริสุทธิ์ (P^o) ที่อุณหภูมิเดียวกัน และมีค่าไม่ขึ้นกับ mole fraction ของสารนั้นในสารผสม ดังนี้

$$P_i = P_i^o \quad \dots\dots\dots(7)$$

กล่าวคือ สารแต่ละชนิดในสารผสมจะระเหยกลายเป็นไอโดยไม่ขึ้นแก่กัน ซึ่งตรงกันข้ามกับสารผสมที่เป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneous mixture) เพราะความดันไอลอยของสารในสารผสมประเภทหลังนี้ขึ้นกับ mole fraction ของสารนั้นในสารผสมตามกฎของราอูลต์ ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องการกลั่นแบบลำดับส่วน

สำหรับความดันไอรวม (P_T) ของสารผสมที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกันจะมีค่าเท่ากับผลบวกของ

ความดันไอลอยของสารในสารผสมตามกฎของดอลตัน หรือมีค่าเท่ากับผลบวกของความดันไอของสารเหล่านั้นเมื่อบริสุทธิ์ที่อุณหภูมิเดียวกันนั่นเอง

$$P_T = P_a + P_b + \dots P_i = P_a^\circ + P_b^\circ + \dots P_i^\circ \quad \dots\dots\dots(8)$$

จากสมการที่ 8 จะเห็นได้ว่าความดันไอรวมของสารผสมที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกันจะมีค่ามากกว่าความดันไอของสารใด ๆ ในสารผสมนั้นเสมอ ดังนั้นจุดเดือดของสารผสมที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกันจะต้องต่ำกว่าจุดเดือดของสารใด ๆ ในสารผสม อาจกล่าวได้ในอีกแง่หนึ่งว่าจุดเดือดของสารผสมจะต้องต่ำกว่าจุดเดือดต่ำสุดของสารในสารผสม ตัวอย่างเช่น สารผสมของน้ำ (จุดเดือด 100°C) กับโบรมเบนซีน (bromobenzene, จุดเดือด 156°C) ซึ่งสารทั้งสองไม่รวมเป็นเนื้อเดียวกัน สารผสมนี้จะเดือดที่ 95°C แสดงให้เห็นว่าจุดเดือดของสารผสมต่ำกว่าจุดเดือดของน้ำซึ่งเป็นสารที่มีจุดเดือดต่ำสุดในสารผสมเป็นตามทฤษฎีข้างต้น

องค์ประกอบของของเหลวที่กลั่นออกมาโดยการกลั่นแบบใช้ไอน้ำจะขึ้นอยู่กับน้ำหนักโมเลกุลของสารที่นำมากลั่นกับความดันไอของสารนั้นเมื่อบริสุทธิ์ที่อุณหภูมิเดียวกันกับอุณหภูมิที่สารผสมกลั่นออกมา เช่น สารผสมที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกันของสาร A และ B ถ้าไอของสาร A และ B ประพฤติตัวเหมือนแก๊สอุดมคติ (ideal gas) จากกฎของแก๊สอุดมคติ (ideal gas law) จะได้ว่า

$$P_a^\circ V_A = (g_A/M_A)(RT) \quad \dots\dots\dots(9)$$

ในทำนองเดียวกัน $P_b^\circ V_B = (g_B/M_B)(RT) \quad \dots\dots\dots(10)$

- เมื่อ P° = ความดันไอของสารบริสุทธิ์
- V = ปริมาตรที่ไออยู่
- g = น้ำหนักเป็นกรัมของสารในสภาพเป็นไอ
- M = น้ำหนักโมเลกุลของสาร
- R = ค่าคงที่ของแก๊ส (universal gas constant)
- T = อุณหภูมิเป็นองศาสัมบูรณ์ (°K)

หารสมการที่ 9 ด้วยสมการที่ 10 จะได้

$$\frac{P_a^\circ V_A}{P_b^\circ V_B} = \frac{(g_A/M_A)(RT)}{(g_B/M_B)(RT)} \quad \dots\dots\dots(11)$$

จากสมการที่ 11 ค่า (RT) ที่อยู่บนและล่างตัวหามีค่าเท่ากัน และ $V_A = V_B$ เพราะปริมาตรที่ไอของสาร A และ B อยู่มีค่าเท่ากัน ดังนั้น

$$\frac{g_A}{g_B} = \frac{P_A^{\circ}M_A}{P_B^{\circ}M_B} \dots\dots\dots(12)$$

หรือ $\frac{\text{น้ำหนักของสาร A (กรัม)}}{\text{น้ำหนักของสาร B (กรัม)}} =$

$$\frac{\text{ความดันไอของสารบริสุทธิ์ A}}{\text{ความดันไอของสารบริสุทธิ์ B}} \times \frac{\text{น้ำหนักโมเลกุลของสาร A}}{\text{น้ำหนักโมเลกุลของสาร B}}$$

ตัวอย่างเช่น ที่อุณหภูมิ 95°C โบรมเบนซีนและน้ำมีความดันไอเป็น 120 และ 640 มม.ปรอทตามลำดับ องค์ประกอบของของเหลวที่กลั่นได้จากสารผสมของน้ำกับโบรมเบนซีนโดยการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ สามารถคำนวณจากสมการที่ 12 ดังนี้

$$\frac{\text{น้ำหนักของโบรมเบนซีน}}{\text{น้ำหนักของน้ำ}} = \frac{(120)(157)}{(640)(18)} = \frac{1.64}{1}$$

จากการคำนวณ จะเห็นว่าของเหลวที่กลั่นออกมาจะมีปริมาณของโบรมเบนซีนมากกว่าน้ำ ทั้ง ๆ ที่โบรมเบนซีนมีความดันไอต่ำกว่าน้ำที่อุณหภูมิ 95°C

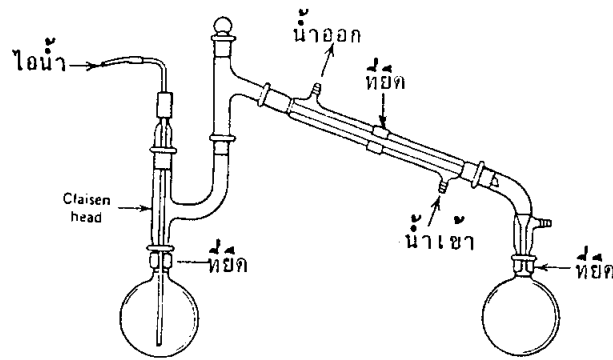
สารประกอบอินทรีย์โดยทั่ว ๆ ไปจะมีน้ำหนักโมเลกุลมากกว่าน้ำมาก ดังนั้นแม้ว่าสารจะมีความดันไอเพียง 5 มม.ปรอทที่อุณหภูมิ 100°C ก็ยังสามารถกลั่นสารออกมาได้โดยใช้ไอน้ำ นอกจากนี้สารประกอบอินทรีย์ที่เป็นของแข็งบางชนิดสามารถทำให้บริสุทธิ์โดยการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ

เครื่องมือที่ใช้ในการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ

การกลั่นแบบใช้ไอน้ำในห้องปฏิบัติการมี 2 วิธีดังนี้

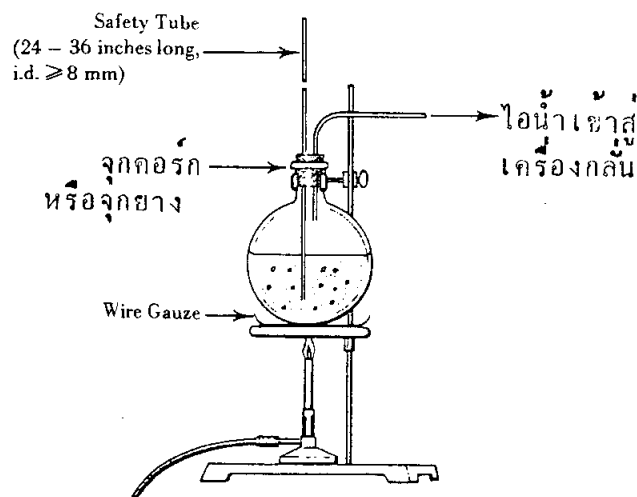
1. การกลั่นซึ่งไอน้ำเกิดขึ้นภายนอกขวดกลั่น เป็นวิธีที่ใช้สำหรับการกลั่นสารที่มีปริมาณมาก ๆ เครื่องมือที่ใช้ในวิธีนี้ดังในรูปที่ 2.14 คล้ายคลึงกับเครื่องกลั่นแบบธรรมดา โดยมีส่วนประกอบเพิ่มขึ้นคือ Claisen adapter ซึ่งต่ออยู่ระหว่างขวดกลั่นกับหัวกลั่น ใช้ป้องกันไม่ให้สารผสม

ที่พุ่งขึ้นจากขวดกลั่นไหลผ่านไปยังเครื่องควบแน่นและขวดรองรับ และหลอดแก้วขนาดเล็กที่เสียบที่ Claisen adapter ใช้เป็นท่อนำไอน้ำเข้าสู่ขวดกลั่น ดังนั้นจึงควรจัดให้ปลายข้างหนึ่งของหลอดแก้วอยู่ใต้ระดับของสารผสมเสมอ

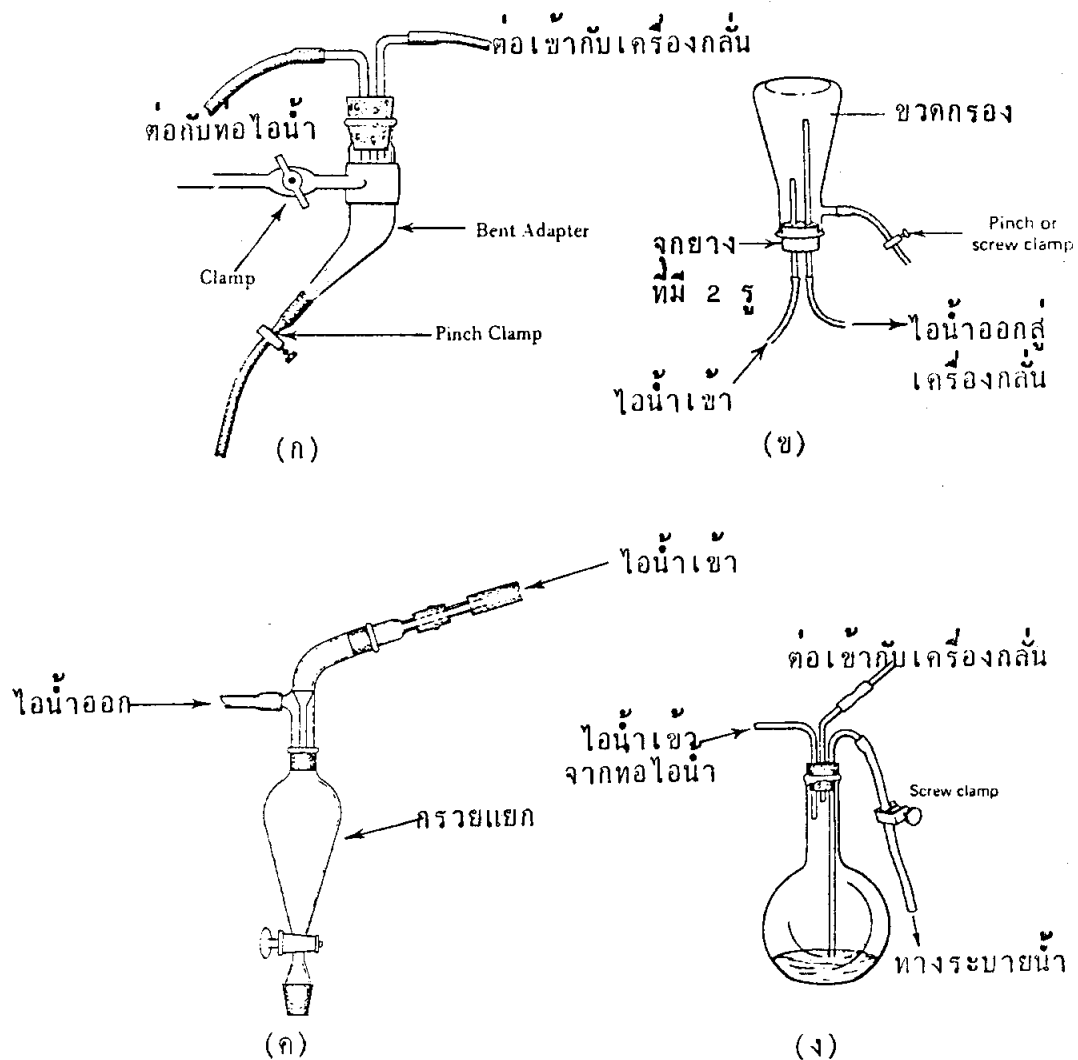

รูปที่ 2.14 เครื่องกลั่นแบบใช้ไอน้ำ

ไอน้ำที่ใช้ในการกลั่นวิธีนี้อาจได้จากเครื่องกำเนิดไอน้ำ (steam generator) อย่างง่าย ดังแสดงในรูปที่ 2.15 หรือจากท่อไอน้ำที่มีอยู่ในห้องปฏิบัติการบางแห่ง ในกรณีที่ใช้ไอน้ำที่ได้จากท่อไอน้ำโดยตรงควรผ่านไอน้ำเข้าสู่ขวดดัก (trap) ก่อนที่จะผ่านไอน้ำเข้าไปในขวดกลั่น เพราะขวดดักจะกักสิ่งเจือปนต่าง ๆ เช่น สนิม กริส เป็นต้น ที่อาจปะปนมากับไอน้ำรวมทั้งไอน้ำที่ควบแน่นเป็นของเหลวไม่ให้ผ่านเข้าสู่ขวดกลั่น ขวดดักที่ใช้มีลักษณะต่าง ๆ กันดังในรูปที่ 2.16

รูปที่ 2.15 เครื่องกำเนิดไอน้ำที่ใช้ในห้องปฏิบัติการ

รูป 2.16 ขวดดักไอน้ำแบบต่างๆ

จากรูปที่ 2.16 จะเห็นได้ว่าขวดดักทุกชนิดจะประกอบด้วยท่อไอน้ำเข้า ท่อไอน้ำออก และท่อที่มีสกรูปิดเปิดเพื่อระบายน้ำในขวดดักออกสู่ภายนอก

ในการกลั่นซึ่งไอน้ำเกิดขึ้นภายนอกขวดกลั่น ควรให้ความร้อนแก่ขวดกลั่นโดยใช้ตะเกียงบุนเสนด้วย เพื่อลดการควบแน่นของไอน้ำที่อาจเกิดขึ้นภายในขวดกลั่น

2. การกลั่นซึ่งไอน้ำเกิดขึ้นภายในขวดกลั่น สามารถทำได้โดยใส่น้ำและสารที่ต้องการกลั่นลงในขวดกลั่น โดยปริมาณของน้ำที่ใช้ควรเป็น 2 เท่าของปริมาตรสาร และปริมาณของสารผสมนี้ไม่ควรเกินครึ่งหนึ่งของปริมาตรขวดกลั่น จัดตั้งเครื่องกลั่นดังในรูปที่ 2.15 แต่เปลี่ยนท่อนำไอน้ำเข้าที่เสียบที่ปลายข้างหนึ่งของ Claisen adapter เป็นจุก (stopper) แทน ถ้าขนาดของขวดกลั่นไม่ใหญ่พอที่จะบรรจุสารผสมได้หมดภายในครั้งเดียว ควรใช้กรวยแยก (separatory funnel) ใส่น้ำที่เหลือ แล้วต่อกรวยแยกเข้ากับขวดกลั่นตรง Claisen adapter เพื่อใช้เติมสารผสมที่เหลือลงในขวดกลั่น ความร้อนที่ให้แก่ขวดกลั่นโดยตรงโดยใช้ตะเกียงเบนเสน จะทำให้เกิดไอน้ำขึ้นภายในขวดกลั่น วิธีนี้เหมาะสำหรับการกลั่นสารที่มีปริมาณน้อย หรือการกลั่นที่ต้องการปริมาณไอน้ำน้อย ๆ

วิธีการกลั่นแบบใช้ไอน้ำ

ใส่น้ำที่ต้องการกลั่นลงในขวดกลั่นพร้อมเศษกระเบื้อง 2-3 ชิ้น ทากรีสตามข้อต่อที่เป็น ground glass joint ของเครื่องแก้วทุกชิ้นเพียงบาง ๆ จัดตั้งเครื่องมือดังในรูปที่ 2.15 ถ้าใช้เครื่องกำเนิดไอน้ำควรให้ระยะทางจากเครื่องกำเนิดไอน้ำถึงขวดกลั่นสั้นที่สุด เปิดน้ำเข้าเครื่องควบแน่นให้ความร้อนแก่ขวดกลั่นอย่างสม่ำเสมอ ถ้าทำการกลั่นตามวิธีที่ 1 ให้ผ่านไอน้ำร้อนเข้าสู่ขวดกลั่นอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอพร้อมกับให้ความร้อนแก่ขวดกลั่น

ถ้าสารที่กลั่นออกมาเกิดการแข็งตัวเมื่อผ่านเครื่องควบแน่น ให้ปิดน้ำที่เข้าสู่เครื่องควบแน่นเสีย เพื่อให้ไอน้ำร้อนที่ผ่านเข้าไปในเครื่องควบแน่น ทำให้สารหลอมเหลวไหลลงสู่ขวดรองรับ หลังจากทีสารทั้งหมดหลอมเหลวจึงเปิดน้ำเข้าเครื่องควบแน่นอีกครั้ง หยุดทำการกลั่นเมื่อตรวจพบว่าของเหลวที่กลั่นออกมามีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน ถ้าทำการกลั่นตามวิธีที่ 1 ให้ปลดท่อนำไอน้ำเข้าสู่ขวดกลั่นออกก่อนที่จะหยุดให้ความร้อนแก่ขวดกลั่น เพื่อป้องกันสารผสมในขวดกลั่นไหลเข้าสู่ขวดดัก หรือเครื่องกำเนิดไอน้ำ

2.4 การตกผลึกใหม่ (Recrystallization)

ผลผลิตที่ได้จากปฏิกิริยาเคมีส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพที่ไม่บริสุทธิ์ เนื่องจากมีสารอื่น ๆ เจือปนอยู่ ถ้าผลผลิตเป็นของแข็งมักจะทำให้บริสุทธิ์โดยการตกผลึกใหม่ โดยทั่วไปการตกผลึกใหม่ประกอบด้วย การละลายสารที่ไม่บริสุทธิ์ในตัวทำละลายที่เหมาะสมเมื่อร้อน แล้วปล่อยให้ผลึกเกิดขึ้นเมื่อสารละลายเย็น ส่วนสารเจือปนจะยังคงละลายอยู่ในตัวทำละลาย

หลักในการทำให้ของแข็งบริสุทธิ์โดยการตกผลึกใหม่ อาศัยความแตกต่างในการละลายของสารในตัวทำละลายต่างชนิดกันและที่อุณหภูมิต่าง ๆ กัน ในทางปฏิบัติการตกผลึกใหม่ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเลือกตัวทำละลาย

ตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึกใหม่ควรมีสสมบัติดังนี้

1. สามารถละลายสารที่ต้องการตกผลึกได้ดีที่อุณหภูมิสูงและไม่ละลายเลย หรือละลายได้น้อยที่อุณหภูมิต่ำหรือที่ต่ำกว่าอุณหภูมิต่ำ
2. ควรละลายสารเจือปนได้ดีเมื่อเย็น หรือไม่ละลายเลยเมื่อร้อน
3. ต้องไม่ทำปฏิกิริยากับสารที่ต้องการตกผลึก
4. สามารถระเหยออกจากผลึกของสารได้ง่าย กล่าวคือ ควรเลือกใช้ตัวทำละลายที่มีจุดเดือดต่ำ
5. ตัวทำละลายควรมีจุดเดือดต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของสารที่ต้องการตกผลึก

ตัวทำละลายที่นิยมใช้ในการตกผลึกได้แก่ น้ำ เมทานอล เอทานอล อะซีโตน เมทิลีนคลอไรด์ ไดเอทิลอีเทอร์ คลอโรฟอร์ม เบนซีน คาร์บอนเตตระคลอไรด์ เฮกเซน และปิโตรเลียมอีเทอร์

นอกจากนี้ในการเลือกตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึก ควรคำนึงถึงหลักของการละลายที่ว่า สารจะละลายในตัวทำละลายที่มีสมบัติคล้ายกัน (like dissolve like) เช่น สารที่มีขั้วจะละลายได้ดีในตัวทำละลายที่มีขั้ว (polar solvent) และละลายได้น้อยหรือไม่ละลายในตัวทำละลายที่ไม่มีขั้ว (nonpolar solvent)

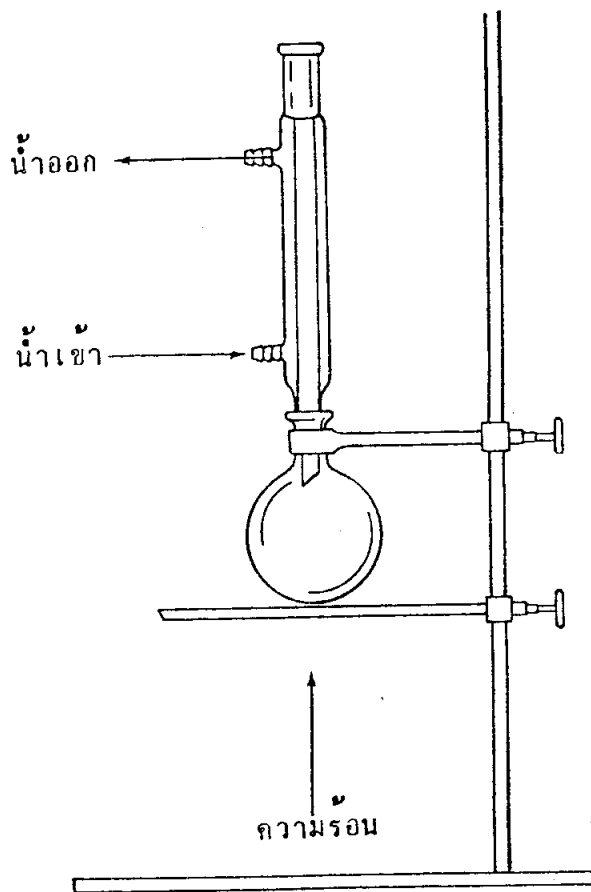
ในบางครั้งตัวทำละลายชนิดเดียวไม่สามารถทำให้สารตกผลึกได้ จึงต้องใช้ตัวทำละลายผสม (mixed solvent) ในการตกผลึกสาร ปกติตัวทำละลายผสมจะประกอบขึ้นด้วยตัวทำละลาย 2 ชนิดที่สามารถรวมเป็นเนื้อเดียวกัน โดยที่ตัวทำละลายชนิดหนึ่งสามารถละลายสารที่ต้องการตกผลึกได้ดี และตัวทำละลายอีกชนิดหนึ่งละลายสารได้น้อยมากหรือไม่ละลายเลย ตัวอย่างตัวทำละลายผสมที่ใช้ในการตกผลึก ได้แก่ แอลกอฮอล์กับน้ำ กรดแอสติกกลั่น (glacial acetic acid) กับน้ำ ไดเอทิลอีเทอร์กับเพนเทน เบนซีนกับเอทิลแอซีเตต อะซีโตนกับปิโตรเลียมอีเทอร์ เป็นต้น

ขั้นที่ 2 การละลายของแข็งที่ต้องการทำให้บริสุทธิ์ในตัวทำละลายที่จุดเดือดหรือใกล้จุดเดือดของตัวทำละลาย

ตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึกสารอาจได้จากหนังสืออ้างอิงทั่ว ๆ ไป หรือจากการทดสอบการละลายของสาร ซึ่งสามารถทำได้ง่าย ๆ โดยใส่สารที่ต้องการตกผลึกประมาณ 100 มก. ลงในหลอดทดลองขนาดเล็ก หยดตัวทำละลายที่ละลายลงไปพร้อมเขย่าจนครบ 1 มล. ให้ความร้อนจนสารละลายเดือด ถ้าสารละลายได้ง่ายในตัวทำละลาย 1 มล. ขณะเย็นหรืออุ่น แสดงว่าเป็นตัวทำละลายที่ไม่เหมาะสม ถ้าสารสามารถละลายได้เพียงบางส่วน ให้เติมตัวทำละลายลงไปอีกครั้งละ 0.5 มล. พร้อมกับให้ความร้อนจนสารละลายเดือดทุกครั้ง เมื่อเติมตัวทำละลายจนครบ 3 มล. ถ้าสารยังคงไม่ละลายในตัวทำละลายขณะร้อนแสดงว่าตัวทำละลายที่ใช้ไม่เหมาะสม ควรทดสอบหาตัวทำละลายใหม่ แต่ถ้าสารละลายได้หมดในตัวทำละลายที่ร้อน สารจะตกผลึกออกมาเมื่อสารละลายเย็น ถ้าไม่มีผลึกเกิดขึ้นหลังจากการใช้แห้งขวดที่ผนังด้านในของหลอด หรือหลังจากการแช่สารละลายในน้ำแข็งปนเกลือ แสดงว่าตัวทำละลายนั้นไม่เหมาะสมสำหรับการตกผลึก ให้ทดลองซ้ำจนกว่าจะได้ตัวทำละลายที่เหมาะสม ถ้าไม่สามารถหาตัวทำละลายชนิดเดียวที่ใช้ในการตกผลึก จะต้องตกผลึกสารนั้นในตัวทำละลายผสม

เนื่องจากตัวทำละลายอินทรีย์ส่วนใหญ่สามารถติดไฟได้ง่าย และ/หรือมีพิษต่อร่างกาย เมื่อสูดเอาไอของมันเข้าไป ดังนั้นการเตรียมสารละลายสำหรับตกผลึกควรทำในตู้ควัน วิธีเตรียมให้ใส่สารที่ต้องการตกผลึก เศษกระเบื้อง 2-3 ชิ้น และตัวทำละลายจำนวนเล็กน้อยลงในขวดคอแคบ (Erlenmeyer หรือ conical flask) ให้ความร้อนแก่สารละลายโดยใช้เครื่องอังไอน้ำหรือ hot plate ขณะที่สารละลายเดือดให้เติมตัวทำละลายปริมาณน้อย ๆ ลงในสารละลายจนกระทั่งสารละลายใส ยกเว้นในกรณีที่สารละลายมีสารเจือปนที่ไม่ละลายอยู่ด้วย โดยปกติจะเติมตัวทำละลายให้มีปริมาณมากกว่าปริมาณที่ใช้ทำให้สารละลายอิ่มตัวประมาณ 2-5% เพื่อป้องกันการตกผลึกของสารขณะกรองสารละลายที่ร้อน แต่ถ้าเติมตัวทำละลายมากเกินไปจะทำให้สารตกผลึกออกมาน้อยหรือไม่ตกผลึกเลย เนื่องจากสารละลายไม่อิ่มตัว

สำหรับการตกผลึกสารที่มีปริมาณมาก ๆ หรือการตกผลึกในตัวทำละลายที่มีจุดเดือดต่ำ ควรเตรียมสารละลายโดยการรีฟลักซ์ เครื่องมือที่ใช้ในการรีฟลักซ์ประกอบด้วยขวดก้นกลมสำหรับใส่สารและเครื่องควบแน่นตั้งแสดงในรูปที่ 2.17 สำหรับการเติมตัวทำละลายขณะที่สารละลายเดือดให้เติมผ่านทางปลายบนของเครื่องควบแน่น

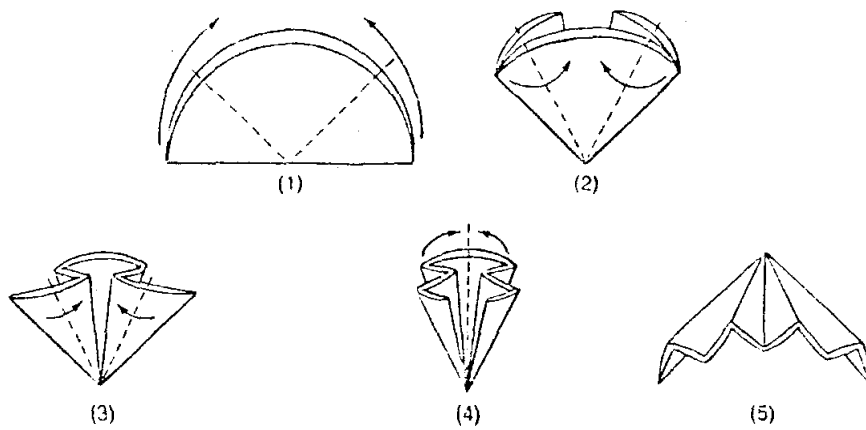
รูปที่ 2.17 เครื่องรีฟลักซ์

การตกผลึกที่ใช้ตัวทำละลายผสม ให้ละลายสารที่ต้องการตกผลึกในตัวทำละลายซึ่งสารสามารถละลายได้ดีที่จุดเดือดของตัวทำละลายนั้น แล้วเติมตัวทำละลายอีกชนิดหนึ่งลงในสารละลายที่เดือดจนกระทั่งสารละลายขุ่น จะเห็นได้ว่าความสามารถในการละลายของสารในตัวทำละลายชนิดแรกจะลดลงเมื่อเติมตัวทำละลายชนิดที่สองซึ่งสารละลายได้น้อยลงไป ถ้าตัวทำละลายชนิดที่สองมีจุดเดือดต่ำกว่าจุดเดือดของตัวทำละลายชนิดแรก ควรเติมตัวทำละลายชนิดที่สองเมื่ออุณหภูมิของสารละลายต่ำกว่าจุดเดือดของตัวทำละลายชนิดที่สอง หลังจากนั้นจึงหยุดตัวทำละลายชนิดแรกลงในสารละลายที่หยุดจนกระทั่งสารละลายใสอีกครั้ง เพื่อป้องกันการตกผลึกขณะกรองสารละลาย ควรเติมตัวทำละลายชนิดที่สองหลังจากกรองสารละลายแล้ว

ถ้าสารละลายที่เตรียมได้มีสารเจือปนที่มีสี ให้เติมสารดูดสี เช่น ผงถ่าน จำนวนเล็กน้อย (ประมาณ 1-2% ของน้ำหนักของสารที่ต้องการตกผลึก) ลงในสารละลายที่ร้อน ไม่ควรเติมผงถ่านลงในสารละลายที่เดือดเพราะจะทำให้เกิด bumping หลังการเติมผงถ่านควรให้ความร้อนจนสารละลายเดือดประมาณ 2-3 นาที ผงถ่านจะดูดสารเจือปนที่มีสีไว้ที่ผิวทำให้สามารถแยกสารเจือปนเหล่านี้ออกจากสารละลายได้เมื่อกรอง นอกจากนี้ผงถ่านยังสามารถจับสารที่มีลักษณะเป็นผงละเอียดหรือสารที่เป็นยางเหนียว ๆ ในสารละลายได้ ถ้าใส่ผงถ่านลงในสารละลายมากเกินไป สารที่ต้องการตกผลึกบางส่วนจะถูกดูดติดกับผงถ่าน ทำให้สารที่ได้หลังการตกผลึกลดลง สิ่งที่ต้องสังเกตคือ การฟอกสีของสารดูดสีในน้ำและตัวทำละลายอินทรีย์ส่วนใหญ่จะเกิดได้ดีกว่าในตัวทำละลายที่เป็นสารประกอบไฮโดรคาร์บอน

ขั้นที่ 3 การกรองสารละลายขณะร้อน

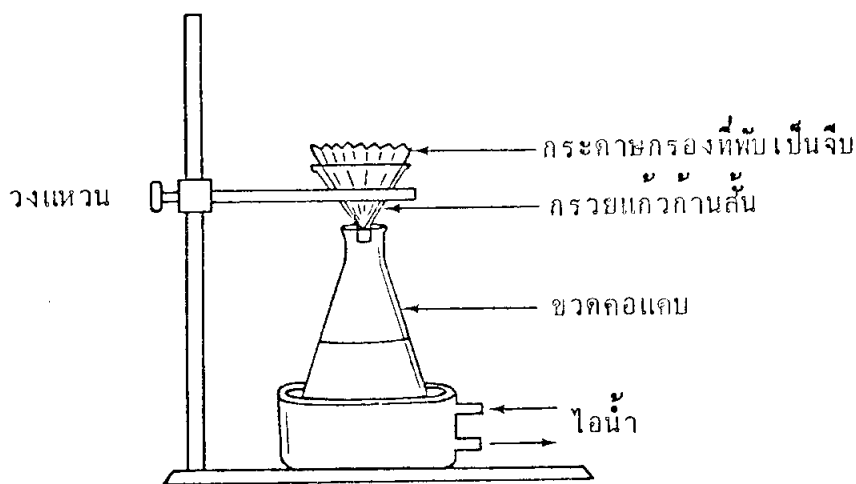
สารที่ไม่ละลายรวมทั้งผงถ่านที่มีอยู่ในสารละลายซึ่งเตรียมขึ้นในขั้นที่ 2 สามารถกำจัดออกได้โดยการกรองโดยอาศัยความโน้มถ่วง (gravity filtration) การกรองสารละลายที่ร้อนควรทำอย่างรวดเร็วเพื่อป้องกันการตกผลึกของสารบนกระดาษกรองหรือในก้านกรวย ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการกรองจึงประกอบขึ้นด้วยกรวยแก้วก้านสั้นหรือกรวยแก้วแบบไม่มีก้าน ขวดคอแคบ (เพื่อลดการระเหยของตัวทำละลาย) และกระดาษกรองที่พับเป็นจีบ (เพื่อเพิ่มที่ผิวในการกรอง ซึ่งจะช่วยให้สามารถกรองได้เร็วขึ้น)

รูปที่ 2.18 แสดงวิธีพับกระดาษกรอง

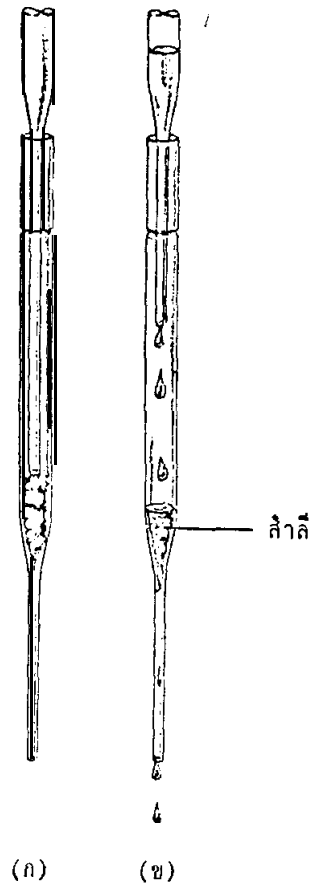

ถ้าสารตกผลึกบนกรวยขณะกรอง ให้เติมตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึกประมาณ 2-3 มล. ลงในขวดคอแคบที่ใช้รองรับสารละลายที่กรอง แล้วให้ความร้อนจนตัวทำละลายเดือด (ดูรูปที่ 2.19) ไอของตัวทำละลายจะทำให้กรวยแก้วร้อนขึ้น ซึ่งจะป้องกันการตกผลึกบนกรวยได้ นอกจากนี้ อาจใช้วิธีอุ่นกรวยแก้วและขวดรองรับบนเครื่องอังไอน้ำก่อนกรองและระหว่างกรองสารละลาย ก็ได้

รูปที่ 2.19 การกรองสารละลายโดยอาศัยความโน้มถ่วง

ถ้ามีปริมาณสารที่ไม่ละลายอยู่น้อยมากในสารละลายหรือถ้ามีสารละลายเพียง 2-3 มล. ควรกรองสารละลายผ่าน disposable pipette ที่มีปลายข้างหนึ่งอุดด้วยสำลีก้อนเล็ก ๆ ปลายปิเปตต์ข้างที่อุดสำลีควรมีความยาวไม่เกิน 2 ซม. ใช้ปิเปตต์อีกอันหนึ่งเป็นตัวถ่ายสารละลายในขณะกรอง ดังแสดงในรูปที่ 2.20

รูปที่ 2.20 การกรองโดยใช้ปิเปตต์ (ก) การดูดลำลีในปิเปตต์ (ข) ขณะกรองสารละลาย

หลังการกรองสารละลาย สารที่ไม่ละลายและผงถ่านจะค้างอยู่บนกระดาษกรอง ส่วนสารที่ต้องการตกผลึก และสารเจือปนที่ละลายในตัวทำละลายจะกรองผ่านลงสู่ขวดรองรับ เรียกสารละลายในขวดรองรับนี้ว่า filtrate ถ้าผงถ่านที่ใช้มีลักษณะเป็นผงละเอียดมาก ๆ อาจมีผงถ่านบางส่วนถูกกรองผ่านลงไป ในขวดรองรับพร้อมกับสาร ในกรณีเช่นนี้ให้เติมสารช่วยในการกรอง (filter-aid) เช่น Celite จำนวนเล็กน้อยลงในขวดรองรับ ต้มสารละลายจนเดือด แล้วกรองสารละลายนี้อีกครั้งโดยใช้กระดาษกรองแผ่นใหม่ Celite จะจับผงถ่านเอาไว้ทำให้แยกผงถ่านออกจากสารละลายได้

ขั้นที่ 4 การตกผลึก

วิธีตกผลึกที่ดีคือ ปล่อยให้สารละลายอิ่มตัวที่ได้จากขั้นที่ 3 เย็นตัวลงอย่างช้า ๆ จนมีอนุภาคนิวเคลียสเกิดขึ้นแล้วแช่สารละลายในน้ำแข็งปนเกลือเพื่อให้สารตกผลึกออกมาอย่างสมบูรณ์ การตกผลึกในลักษณะนี้จะให้ผลึกขนาดปานกลาง สำหรับการตกผลึกโดยการปล่อยให้สารละลายเย็นตัวลงอย่างรวดเร็ว หรือโดยการคนสารละลายอย่างแรงจะให้ผลึกที่มีขนาดเล็ก ทำให้มีพื้นที่ผิวในการดูดสารเจือปนมากขึ้น ส่วนการเกิดผลึกขนาดใหญ่มักห่อหุ้มเอาตัวทำละลายและสารเจือปนไว้ในผลึก ทำให้ผลึกไม่บริสุทธิ์และแห้งยาก

ถ้าไม่มีผลึกเกิดขึ้นจากสารละลายอิ่มตัวเยวดยิ่ง (super-saturated solution) ขณะเย็น ควรใช้วิธีเหนี่ยวนำให้สารตกผลึก ซึ่งสามารถทำได้ 5 วิธีดังนี้

1. การล่อผลึก (seeding) ทำโดยใส่ผลึกเล็ก ๆ ของสารที่ต้องการตกผลึกลงในสารละลายเพียง 2-3 ผลึก ผลึกที่ใส่ลงไปจะเร่งให้มีการตกผลึกเร็วขึ้น

2. ใช้แท่งแก้วขูดที่ผนังด้านในของขวดได้ระดับสารละลาย เพื่อให้อนุภาคแก้วที่หลุดออกมาทำหน้าที่เป็นนิวเคลียสเหนี่ยวนำให้สารตกผลึก หรือเพื่อให้ผนังขวดหยาบขึ้น ทำให้การเรียงตัวของผลึกที่ผนังขวดเกิดได้เร็วขึ้น

3. แช่สารละลายในที่เย็นจัด เช่น น้ำแข็งปนเกลือ น้ำแข็งปนแคลเซียมคลอไรด์ (CaCl_2) หรือน้ำแข็งแห้งกับอะซิโตน เนื่องจากอัตราการตกผลึกของสารเป็นปฏิภาคกลับกับอุณหภูมิ อย่างไรก็ตามการตกผลึกอาจไม่เกิดขึ้นเลย เมื่อลดอุณหภูมิของสารละลายลงต่ำมาก ๆ ในกรณีเช่นนี้อาจแก้ไขโดยปล่อยให้อุณหภูมิเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ

4. โดยการเติมก้อนน้ำแข็งแห้ง 2-3 ก้อนลงในสารละลาย จะช่วยให้สารตกผลึกได้เร็วขึ้น

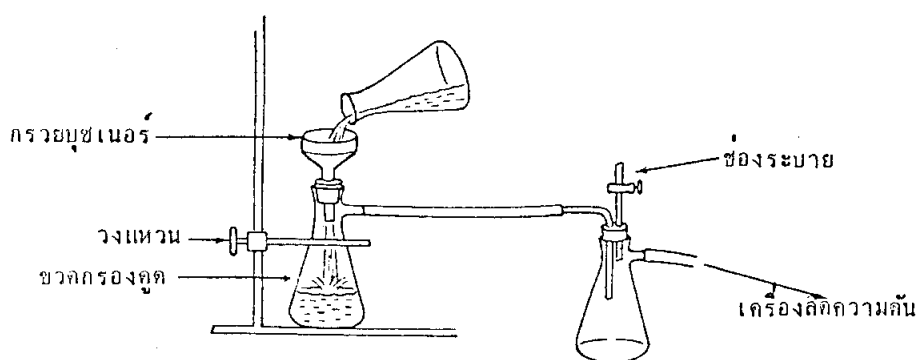
5. เก็บสารละลายไว้ในตู้เย็นเป็นเวลานาน ๆ

ในบางครั้ง สารจะแยกตัวออกจากสารละลายในสภาพที่เป็นน้ำมัน ซึ่งมักจะมีสาเหตุมาจากอนุภาคนิวเคลียสที่ทำให้สารละลายอิ่มตัวสูงกว่าจุดหลอมเหลวของสารที่ต้องการตกผลึก หรือปริมาณสารเจือปนในสารละลายมีผลทำให้จุดหลอมเหลวของสารที่ต้องการตกผลึกลดต่ำลง ถ้ามีน้ำมันเกิดขึ้นอาจแก้ไขได้โดยการเติมตัวทำละลายลงในสารละลายให้มากขึ้น ต้มจนกระทั่งสารละลายใสแล้วปล่อยให้สารละลายเย็นตัวลงอย่างช้า ๆ ในทันทีที่มีหยดน้ำมันเกิดขึ้นอีก ให้ใช้แท่งแก้ว

คนสารละลายอย่างแรงจนกระทั่งหยดน้ำมันหายไป จึงหยุดคนเพื่อให้ผลึกเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ นอกจากนี้อาจใช้การล่อผลึก หรือใช้แท่งแก้วจุดที่ผนังขวดตามที่กล่าวข้างต้นก็ได้

ขั้นที่ 5 การกรองผลึกออกจากสารละลาย

ผลึกที่เกิดขึ้นในสารละลายสามารถแยกออกโดยการกรองด้วยวิธีลดความดัน (vacuum filtration หรือ suction filtration) เครื่องมือสำหรับการกรองแบบนี้ประกอบด้วย กระจกกรอง กรวยบุชเนอร์ (Buchner funnel) หรือกรวยเฮิร์ช (Hirsch funnel) สำหรับกรองผลึกที่มีปริมาณน้อย ขวดกรองดูด (suction flask) ขวดตักและเครื่องลดความดันหรือเครื่องกรองดูด (ดูรูปที่ 2.21)

รูปที่ 2.21 การกรองผลึกด้วยวิธีลดความดัน

ก่อนที่จะกรองผลึก ให้เปิดเครื่องลดความดัน แล้วเทตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึกจำนวนเล็กน้อยลงบนกระจกกรองในกรวยบุชเนอร์ เพื่อให้กระจกกรองติดแน่นกับกรวย เป็นการป้องกันไม่ให้ผลึกลอดผ่านกระจกกรองลงสู่ขวดกรองดูด เทสารละลายที่มีผลึกอยู่ลงบนกรวย โดยใช้แท่งแก้วหรือช้อนตักสาร (spatula) ช่วย สำหรับการถ่ายผลึกที่ติดอยู่ในขวดลงบนกรวยให้ใช้สารละลายในขวดกรองดูด ซึ่งเรียกกันว่า mother liquor ช่วยล้างเอาผลึกออกจากขวด เมื่อ mother liquor ทั้งหมดผ่านลงสู่ขวดกรองดูด เปิดสกรูที่อยู่เหนือขวดตัก ล้างผลึกบนกรวยด้วยตัวทำละลายที่ใช้ในการตกผลึกเพื่อขจัด mother liquor และสารเจือปนที่ติดอยู่กับผลึก ตัวทำละลายที่ใช้ควรจะเย็น และควรใช้ในปริมาณน้อย ปิดสกรูเหนือขวดตักเพื่อดูตัวทำละลายที่ใช้ล้างผลึกลงสู่ขวดกรองดูด ใช้ช้อนตักสารกดผลึกบนกรวยเพื่อให้ผลึกแห้งเร็วขึ้น

สิ่งที่ควรสังเกตคือ เมื่อต้องการลดความดันในขวดกรองดูด ให้เปิดเครื่องลดความดันขณะที่ สกรูเหนือขวดดักอยู่ในตำแหน่งเปิดเสมอ ปิดสกรูขณะทำการกรองสาร เมื่อกรองสารเสร็จหรือ ต้องการหยุดกรอง ควรเปิดสกรูเหนือขวดดักก่อนที่จะปิดเครื่องลดความดัน จะเห็นได้ว่าขั้นตอนการ ปิดเปิดเครื่องลดความดันเมื่อทำการกรองด้วยวิธีลดความดัน จะเหมือนกันกับการปิดเปิดเครื่อง ลดความดันในการกลับแบบลดความดันที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นของบทนี้

ขั้นที่ 6 การทำผลึกให้แห้ง

ในการทำผลึกให้แห้งควรจะต้องคำนึงถึงปริมาณของผลึกที่ต้องการทำให้แห้ง ความ เสถียรของผลึกต่ออากาศและความร้อน ตลอดจนชนิดของตัวทำละลายที่ใช้ วิธีการทำผลึกให้ แห้งมีหลายวิธี ดังนี้

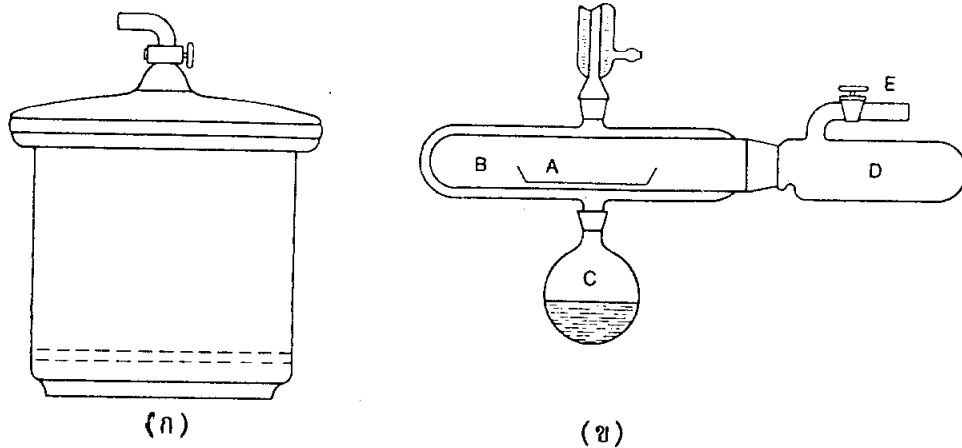
1. ทิ้งผลึกให้แห้งเองในอากาศ วิธีนี้เหมาะสำหรับสารที่เสถียรต่ออากาศ และตัวทำละลาย ที่ใช้ในการตกผลึกมีจุดเดือดต่ำ
2. อบผลึกในตู้อบ โดยตั้งอุณหภูมิของตู้อบให้ต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของสารอย่างน้อย 20°C วิธีนี้ควรใช้กับสารที่มีจุดหลอมเหลวสูงและเสถียรต่อความร้อน และตัวทำละลายที่ใช้มี จุดเดือดสูง
3. วางผลึกในเดซิคเคเตอร์ (desiccator) ซึ่งมีสารที่ใช้ดูดไอน้ำของตัวทำละลายบรรจุอยู่ (รูปที่ 2.22 (ก))

ตารางที่ 2.1 สารที่ใช้ดูดไอน้ำของตัวทำละลาย

ชนิดของไอ	สารที่ใช้ดูดไอน้ำ
น้ำ	CaCl ₂ , conc. H ₂ SO ₄ , ซิลิกาเจล (silica gel)
เมทานอล และเอทานอล	CaCl ₂ , ซิลิกาเจล
อีเทอร์, คลอโรฟอร์ม คาร์บอนเตตระคลอไรด์, เบนซีน, โทลูอีน, ปีโตรเลียม	ไขพาราฟิน (paraffin wax)

วิธีนี้เหมาะสำหรับสารที่มีจุดหลอมเหลวต่ำ เพราะเป็นการทำให้สารแห้งที่อุณหภูมิห้อง ถ้าต้องการให้ผลึกแห้งเร็วขึ้นอาจทำได้โดยการต่อเดซิคเคเตอร์เข้ากับเครื่องลดความดัน เพื่อลด

ความดันในเดซิคเคเตอร์ โดยปกติความดันในเดซิคเคเตอร์ไม่ควรต่ำกว่า 20 มม.ปรอท เดซิคเคเตอร์ที่ต่อเข้ากับเครื่องลดความดันเรียกกันว่าเดซิคเคเตอร์แบบสุญญากาศ (vacuum desiccator)

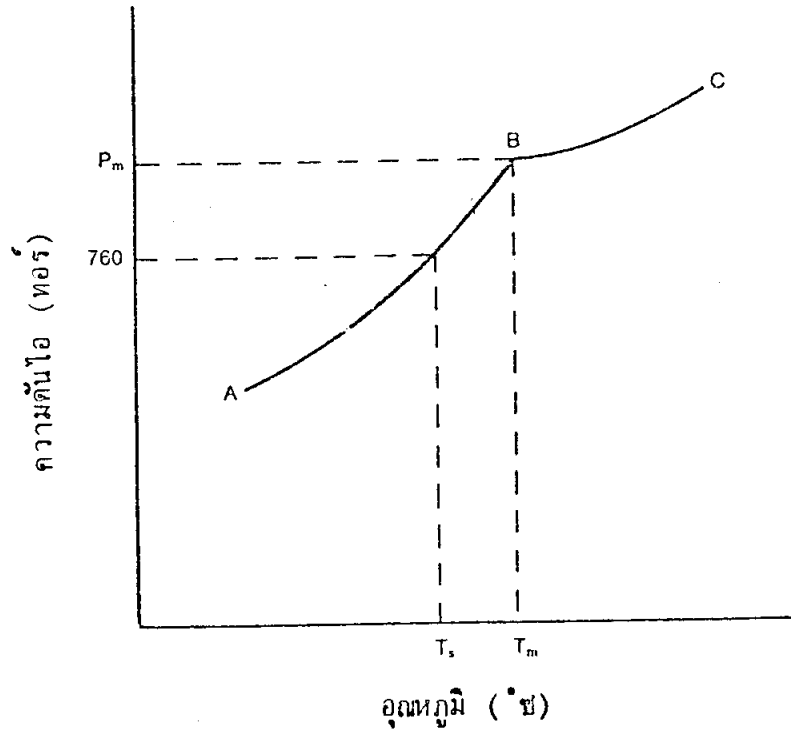
รูปที่ 2.22 เครื่องทำให้ผลึกแห้ง (ก) เดซิคเคเตอร์ (ข) drying pistol

4. ใช้ drying pistol ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับทำให้ผลึกแห้งที่อุณหภูมิสูงภายใต้ความดันต่ำ วิธีนี้ใช้เมื่อตัวทำละลายมีจุดเดือดสูงและไม่สามารถขจัดออกโดยวิธีอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น drying pistol (ดูรูปที่ 2.22 (ข)) ประกอบขึ้นด้วยภาชนะ A ใช้ใส่สาร drying chamber B ซึ่งต่อเข้ากับเครื่องควบแน่น ขวดใส่ตัวทำละลาย C และ desiccant chamber D ที่มีสารที่ใช้ดูดไอน้ำของตัวทำละลายบรรจุอยู่ โดยทั่วไปนิยมใช้ฟอสฟอริกออกไซด์ (phosphoric oxide) เพื่อดูดไอน้ำโพแทสเซียมไฮดรอกไซด์เพื่อดูดไอน้ำของกรด และไซพาราฟินเพื่อดูดไอน้ำของตัวทำละลายอินทรีย์ E เป็นตัวต่อเครื่องมือเข้ากับเครื่องลดความดัน การทำงานของ drying pistol เกิดเมื่อให้ความร้อนแก่ตัวทำละลายในขวด C ไอน้ำของตัวทำละลายจะผ่าน drying chamber B ไปยังเครื่องควบแน่นซึ่งไอน้ำจะควบแน่นเป็นของเหลวตกลงสู่ขวด C (คือเกิดการรีฟลักซ์ขึ้นนั่นเอง) ความร้อนจากไอน้ำของตัวทำละลายจะทำให้ drying chamber B และสารในภาชนะ A ร้อนขึ้น

2.5 การระเหิด (Sublimation)

การทำให้สารประกอบอินทรีย์ที่เป็นของแข็งบริสุทธิ์อีกวิธีหนึ่งคือ การระเหิด กระบวนการของการระเหิดประกอบด้วยการเปลี่ยนของแข็งไปเป็นไอที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของของแข็ง

และการเปลี่ยนไอที่เกิดขึ้นกลับเป็นของแข็งเมื่อไอสัมผัสกับความเย็น กระบวนการนี้จะไม่เกิดผ่านสถานะของเหลวเลย

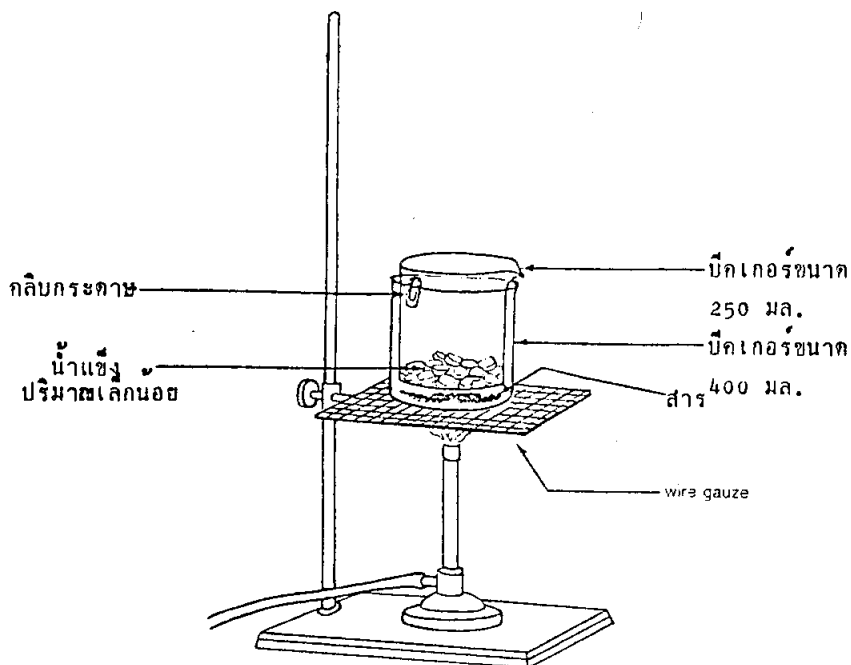

รูปที่ 2.23 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างความดันไอกับอุณหภูมิของของแข็งที่สามารถระเหิดได้ง่าย

จากรูปที่ 2.23 เส้นโค้ง AB เป็นความดันไอของของแข็งที่อุณหภูมิต่าง ๆ เส้นโค้ง BC เป็นความดันไอของสารในสถานะของเหลว ที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดหลอมเหลว T_m ของของแข็งของแข็งจะมีความดันไอเท่ากับความดันบรรยากาศ (760 มม.ปรอท) ดังนั้นการให้ความร้อนแก่ของแข็งภายใต้ความดันบรรยากาศ ของแข็งจะเปลี่ยนสถานะไปเป็นไอโดยตรงเมื่อความดันไอของของแข็งมีค่าเท่ากับ 760 มม.ปรอท จึงกล่าวได้ว่าสารใด ๆ ก็ตามจะสามารถระเหิดได้ถ้าลดความดันภายนอกให้มีค่าต่ำกว่าความดันไอของสารนั้นที่จุดหลอมเหลว อย่างไรก็ตามการระเหิดจะเกิดได้ดีกับสารที่มีความดันไอสูงที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดหลอมเหลวของสารนั้น และมีสารแข็งปนที่มีความดันไอดำที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดหลอมเหลวซึ่งสารระเหิด

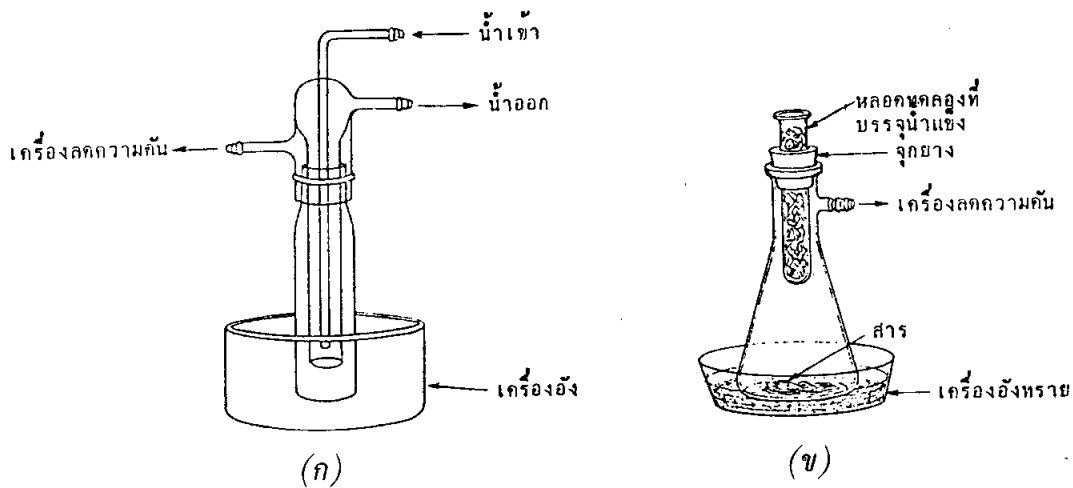
สารประกอบอินทรีย์เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีความดันไอสูงพอที่จะทำการระเหิดภายใต้ความดันบรรยากาศ ดังนั้นการระเหิดจึงมักทำภายใต้ภาวะลดความดันเพื่อให้ของแข็งเปลี่ยนเป็นไอได้เร็วขึ้น ตัวอย่างสารประกอบอินทรีย์ที่สามารถระเหิดได้ที่ความดันบรรยากาศ เช่น naphthalene, benzoic acid, salicylic acid, α - และ β -naphthol, camphor, iodoform, hexachloroethane, phthalic anhydride และ acetanilide เป็นต้น

เครื่องมืออย่างง่าย ๆ ที่ใช้ในการระเหิดสารภายใต้ความดันบรรยากาศ ดังแสดงในรูปที่ 2.24 ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการระเหิดสารภายใต้ภาวะลดความดันดังแสดงในรูปที่ 2.25 (ก) และ (ข) เครื่องมือเหล่านี้จะมีหลักการในการทำงานเช่นเดียวกัน กล่าวคือเมื่อของแข็งในภาชนะชั้นนอกได้รับความร้อนจะเปลี่ยนสถานะไปเป็นไอ ไอที่เกิดขึ้นจะลอยขึ้นไปกระทบกับภาชนะชั้นในซึ่งเย็นกว่า ทำให้เปลี่ยนสถานะกลับไปเป็นของแข็งเกาะอยู่ที่ก้นภาชนะชั้นใน ของแข็งที่เกิดขึ้นจะบริสุทธิ์ เพราะสารเจือปนจะค้างอยู่ในภาชนะชั้นนอก ในกรณีที่ทำการระเหิดภายใต้ภาวะลดความดัน ภาชนะชั้นนอกจะต่อเข้ากับเครื่องลดความดัน เมื่อทำการทดลองควรเปิดเครื่องลดความดันก่อนที่จะให้ความร้อนแก่สาร

รูปที่ 2.24 เครื่องระเหิดสารภายใต้ความดันบรรยากาศ

รูปที่ 2.25 เครื่องระเหิดสารภายใต้ภาวะลดความดัน

2.6 การสกัด (Extraction)

การสกัด เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการแยกสารทั้งของแข็งและของเหลวออกจากสารเจือปนอื่น ๆ โดยใช้ตัวทำละลายที่เหมาะสม โดยทั่วไปการสกัดจะใช้เพื่อแยกสารประกอบอินทรีย์ออกจากสารละลายในน้ำโดยใช้ตัวทำละลายอินทรีย์ที่ไม่ละลายเป็นเนื้อเดียวกับน้ำ การสกัดในลักษณะนี้เป็นแบบ liquid-liquid extraction

การสกัดเอาสารประกอบจากตัวทำละลายชนิดหนึ่งเข้าไปอยู่ในตัวทำละลายอีกชนิดหนึ่งเป็นกระบวนการสมดุล ซึ่งขึ้นกับความสามารถในการละลายของสารประกอบในตัวทำละลายทั้ง 2 ชนิดนั้น อัตราส่วนความสามารถในการละลายของสารประกอบในตัวทำละลายทั้ง 2 ชนิดเรียกว่า สัมประสิทธิ์การแจกแจง (distribution coefficient, K_D) ดังนั้น

$$K_D = \frac{C_1}{C_2}$$

เมื่อ C เป็นความเข้มข้นของสารในตัวทำละลายชนิดหนึ่ง มีหน่วยเป็น กรัม/มล.

K_D เป็นค่าเฉพาะสำหรับสารประกอบตัวหนึ่งและคู่ตัวทำละลายคู่หนึ่งที่อุณหภูมิที่กำหนด

โดยทั่ว ๆ ไป การสกัดโดยใช้ตัวทำละลายจำนวนหนึ่ง ถ้าใช้ครั้งละน้อย ๆ หลาย ๆ ครั้ง จะดีกว่าใช้ตัวทำละลายอินทรีย์จำนวนนั้นเพียงครั้งเดียว ดังตัวอย่างต่อไปนี้ สารละลายในน้ำ ปริมาตร 100 มล. ประกอบด้วยสาร A หนัก 1 กรัม ความสามารถในการละลายน้ำและอีเทอร์ของสาร A เป็นดังนี้ ความสามารถในการละลายน้ำ 2 กรัม/100 มล. และความสามารถในการละลายอีเทอร์ 10 กรัม/100 มล. จากค่าจำกัดความของสัมประสิทธิ์การแจกแจง

$$K_D = \frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{10/100}{2/100} = 5$$

ก. ถ้าสารละลายในน้ำถูกสกัดด้วยอีเทอร์ 100 มล. เพียงครั้งเดียว จะคำนวณหาน้ำหนักของสาร A ที่แยกไปอยู่ในชั้นอีเทอร์ได้ โดยกำหนดให้น้ำหนักส่วนนี้มีค่าเป็น X กรัม ดังนั้น น้ำหนักของสาร A ที่เหลืออยู่ในชั้นน้ำ = (1 - X) กรัม

$$\frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{X/100}{(1 - X)/100} = 5$$

$$X = 0.833 \text{ กรัมในอีเทอร์}$$

$$1 - X = 0.167 \text{ กรัมในน้ำ}$$

ข. ถ้าสกัดสารละลายเดียวกันนี้ด้วยอีเทอร์ 4 ครั้ง ๆ ละ 25 มล. แทนการสกัดด้วยอีเทอร์ 100 มล. เพียงครั้งเดียว น้ำหนักของสาร A ทั้งหมดที่แยกไปอยู่ในชั้นอีเทอร์จากการสกัด 4 ครั้ง สามารถคำนวณได้ดังนี้

$$\text{สกัดครั้งที่ 1} \quad \frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{X_1/25}{(1 - X_1)/100} = 5$$

$$X_1 = 0.556 \text{ กรัมในอีเทอร์}$$

$$1 - X_1 = 0.444 \text{ กรัมในน้ำ}$$

$$\text{สกัดครั้งที่ 2} \quad \frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{X_2/25}{(0.444 - X_2)/100} = 5$$

$$X_2 = 0.247 \text{ กรัมในอีเทอร์}$$

$$(0.444 - X_2) = 0.197 \text{ กรัมในน้ำ}$$

$$\text{สกัดครั้งที่ 3} \quad \frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{X_3/25}{(0.197 - X_3)/100} = 5$$

$$X_3 = 0.109 \text{ กรัมในอีเทอร์}$$

$$(0.197 - X_3) = 0.088 \text{ กรัมในน้ำ}$$

$$\text{สกัดครั้งที่ 4} \quad \frac{C_{\text{อีเทอร์}}}{C_{\text{น้ำ}}} = \frac{X_4/25}{(0.088 - X_4)/100} = 5$$

$$X_4 = 0.049 \text{ กรัมในอีเทอร์}$$

$$(0.088 - X_4) = 0.039 \text{ กรัมในน้ำ}$$

รวมเป็นน้ำหนักของสาร A ที่อยู่ในอีเทอร์ 100 มล.

$$0.556 + 0.247 + 0.109 + 0.049 = 0.961 \text{ กรัม}$$

เปรียบเทียบกับสกัดด้วยอีเทอร์ 100 มล. เพียงครั้งเดียว แยกสาร A ได้ 0.833 กรัม จากการคำนวณข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าการสกัดโดยใช้ปริมาตรของตัวทำละลายจำนวนหนึ่งครั้งจะน้อย ๆ หลาย ๆ ครั้ง จะแยกสารได้ดีกว่าการสกัดด้วยตัวทำละลายจำนวนนั้นเพียงครั้งเดียว

ถ้าสัมประสิทธิ์การแจกแจงมีค่ามากการแยกสารที่ต้องการจะได้ผลดีเมื่อทำการสกัดเพียงน้อยครั้งเท่านั้น เช่น ค่า $K_D \geq 2$ การสกัดเพียง 3-4 ครั้งจะสามารถแยกสารที่ต้องการออกมาได้เกือบหมด

การเลือกตัวทำละลายที่ใช้ในการสกัด

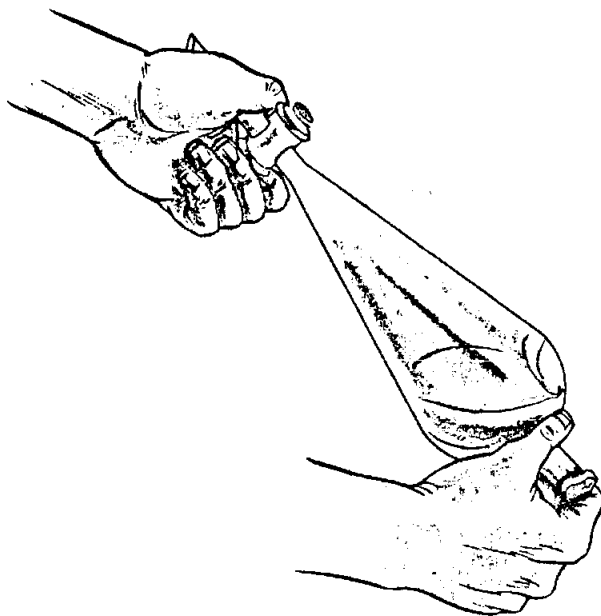
ตัวทำละลายที่เหมาะสมสำหรับการสกัดควรมีสมบัติดังนี้

1. ไม่ละลายเป็นเนื้อเดียวกับสารละลายที่ต้องการสกัด
2. ละลายสารที่ต้องการสกัดได้ดี และละลายสารที่ไม่ต้องการได้น้อยมาก ๆ หรือไม่ละลายเลย
3. ไม่ทำปฏิกิริยากับสารละลายที่ต้องการสกัด หรือถ้าทำปฏิกิริยาก็ต้องสามารถทำกลับไปได้เป็นสารเดิมได้ง่าย
4. มีจุดเดือดต่ำเพื่อจะระเหยออกจากสารที่ต้องการได้ง่ายหลังจากการสกัด

ตัวทำละลายที่ดีและนิยมใช้ในการสกัดสารได้แก่ ไดเอทิลอีเทอร์ บีโตรเลียมอีเทอร์ อะซีโตน โทลูอิน เป็นต้น

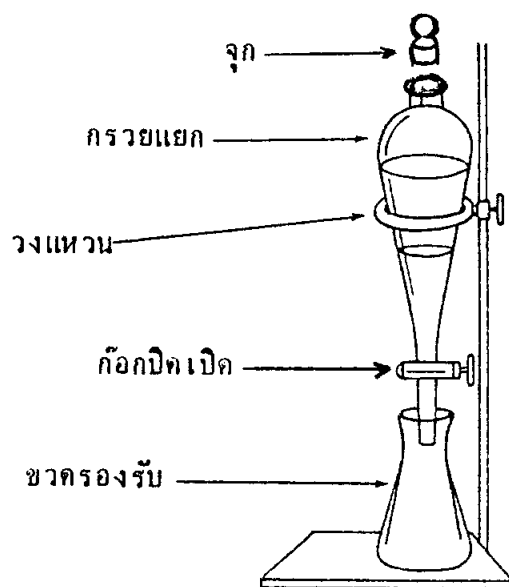
วิธีสกัด

เครื่องมือที่ใช้ในการสกัดคือ กรวยแยก ก่อนการสกัดควรทากี๊สบาง ๆ ที่จุก และก๊อก ปิดเปิดเพื่อป้องกันการรั่วไหลของของเหลวในกรวยแยก และป้องกันไม่ให้จุกและก๊อกปิดเปิด ติดแน่นกับกรวยแยก ใส่สารละลายที่ต้องการสกัดและตัวทำละลายลงในกรวยแยก โดยปริมาตร ของตัวทำละลายที่ใช้ในการสกัดแต่ละครั้งควรประมาณ $\frac{1}{3}$ ของปริมาตรของสารละลายที่ต้องการ สกัด และปริมาตรรวมของสารละลายและตัวทำละลายไม่ควรเกิน $\frac{2}{3}$ ของปริมาตรกรวยแยก ใช้จุกปิดกรวยแยกให้แน่นแล้วเขย่าเบา ๆ ประมาณ 1-2 นาที เนื่องจากการเขย่ามักทำให้เกิด ความดันขึ้นในกรวยแยก จึงควรระบายความดันเป็นครั้งคราวโดยหงายปลายกรวยขึ้นพร้อมเปิด ก๊อกปิดเปิด (ดูรูปที่ 2.26)

รูปที่ 2.26 การใช้กรวยแยก

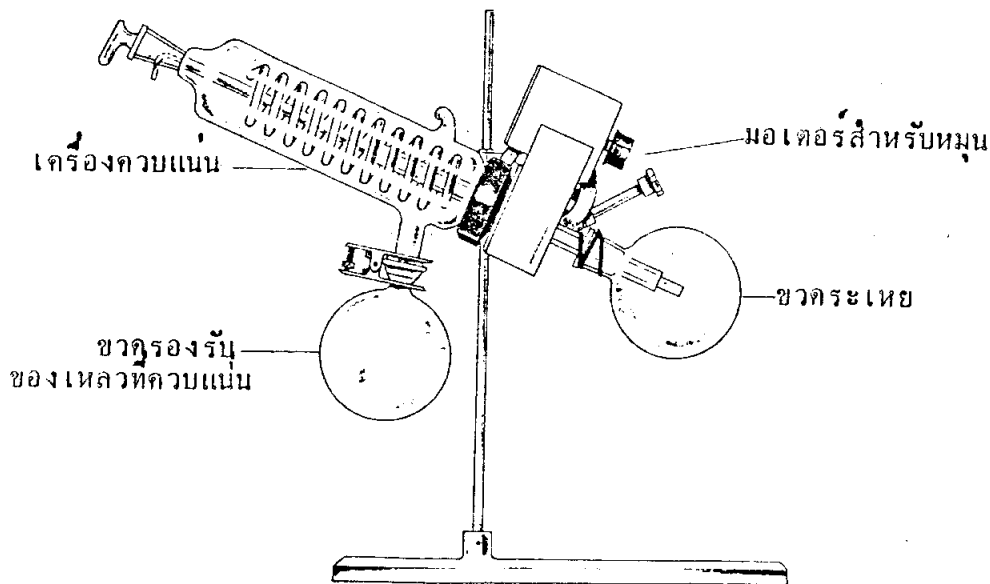
การระบายความดันในลักษณะนี้สำคัญมากสำหรับการสกัดด้วยตัวทำละลายที่ระเหยง่าย เช่น อีเทอร์ หรือการสกัดสารที่มีฤทธิ์เป็นกรดด้วยโซเดียมไบคาร์บอเนต เพราะจะมีแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์เกิดขึ้นในกรวยแยก หลังจากการเขย่าให้วางกรวยแยกบนวงแหวนที่ยึดไว้กับฐานพร้อมเอาจุกออกตั้งในรูปที่ 2.27 ปล่อยให้สารละลายแยกชั้นออกจากกันอย่างสมบูรณ์ แล้วจึงไขเอาชั้นล่างออกผ่านทางก๊อกปิดเปิด ส่วนชั้นบนถ้ามีสารที่ต้องการอยู่ควรเทออกทางปากกรวยเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการปนเปื้อน (contaminate) ของสารละลายทั้งสองชั้น

รูปที่ 2.27 เครื่องสกัด

ในการสกัดสารละลายในน้ำ ตัวทำละลายอินทรีย์ที่ใช้ อาจมีความหนาแน่นมากหรือน้อยกว่าน้ำ โดยปกติตัวทำละลายที่มีความหนาแน่นมากกว่าน้ำจะอยู่ชั้นล่างในกรวยแยกเสมอ ยกเว้นในกรณีที่ตัวละลาย (solute) เป็นสารที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูงและมีความเข้มข้นมากอาจมีผลทำให้ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (relative density) ของตัวทำละลายทั้งสองเปลี่ยนไปได้ การทดสอบง่าย ๆ เพื่อให้ทราบว่าชั้นไหนเป็นชั้นน้ำทำได้โดยการหยดน้ำลงในกรวยแยกพร้อมสังเกตดูว่าน้ำลงไปชั้นไหน ชั้นนั้นจะเป็นชั้นน้ำ

นำชั้นตัวทำละลายอินทรีย์ที่สกัดได้ในแต่ละครั้งมารวมเข้าด้วยกัน ทำให้แห้งโดยใช้สารดูดน้ำ (drying agent) ลงไป ทิ้งไว้สักพักหนึ่ง แล้วจึงกรองเอาสารดูดน้ำออก จากนั้นนำไประเหยเอาตัวทำละลายออก ซึ่งอาจทำได้หลายวิธีด้วยกัน เช่น การระเหยโดยวางขวดคอแคบที่มีของเหลวอยู่บนเครื่องอังไอน้ำในตู้ควั่น การกลั่นหรือการระเหยภายใต้ภาวะลดความดันโดยใช้ vacuum rotary evaporator ดังแสดงในรูปที่ 2.28

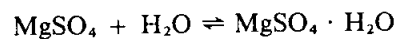
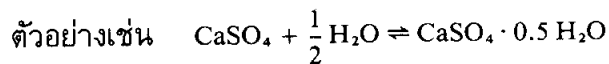
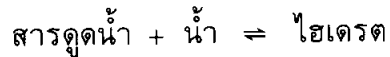
รูปที่ 2.28 Vacuum rotary evaporator

ในการระเหยโดยใช้ vacuum rotary evaporator ให้ใส่สารละลายที่ต้องการระเหยลงในขวดระเหย (evaporation flask) ที่หมุนได้ด้วยมอเตอร์ การหมุนขวดระเหยจะทำให้สารละลายกระจายออกเป็นฟิล์มบาง ๆ เป็นการเพิ่มพื้นที่ผิวในการระเหย ไอของตัวทำละลายที่เกิดขึ้นในขวดระเหยจะผ่านไปยังเครื่องควบแน่น ซึ่งไอจะควบแน่นเป็นของเหลวไหลลงสู่ขวดรองรับ ขณะทำการระเหยอาจให้ความร้อนแก่สารละลายโดยจุ่มขวดระเหยในเครื่องอัง การระเหยวิธีนี้นิยมใช้กันมากในห้องปฏิบัติการ

สารที่ได้จากการระเหย จะต้องนำไปทำให้บริสุทธิ์ต่อไป

สารดูดน้ำ

สารละลายอินทรีย์ที่ได้หลังจากการสกัดมักจะอิมิตัวด้วยน้ำจำนวนหนึ่ง จะมากหรือน้อย ขึ้นกับชนิดของสารละลายอินทรีย์ จึงจำเป็นต้องขจัดน้ำทุกครั้งก่อนที่จะทำขั้นต่อไป วิธีที่ง่ายที่สุดในการทำให้สารละลายอินทรีย์ปราศจากน้ำคือ การเติมสารบางอย่างที่สามารถดูดน้ำลงไป สารดูดน้ำที่ใช้มักจะเป็นเกลืออนินทรีย์ที่ปราศจากน้ำ (anhydrous inorganic salt) เพราะเกลือชนิดนี้สามารถรวมตัวกับน้ำเกิดเป็นไฮเดรต (hydrate) ที่เสถียร ปฏิกิริยาของสารดูดน้ำมีดังนี้

สารดูดน้ำที่ดีมีสมบัติดังนี้

1. ไม่ทำปฏิกิริยากับสารละลายอินทรีย์ที่ต้องการให้ดูดน้ำ รวมทั้งไม่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาของสารประกอบอินทรีย์ เช่น การเกิดโพลีเมอร์ (polymerization) และ การออกซิไดส์เอง (autoxidation)
2. มีความจุ (capacity) ในการดูดน้ำสูง คือ มีปริมาณน้ำที่ถูกดูดต่อหน่วยน้ำหนักของสารดูดน้ำสูง
3. มีความเข้มข้น (intensity) ในการดูดน้ำสูง คือ ดูดน้ำได้หมด หรือเกือบหมด
4. อัตราเร็วของการดูดน้ำสูง
5. หลังจากการดูดน้ำแล้วยังคงอยู่ในสภาพของแข็งเพื่อให้แยกออกจากสารละลายได้ง่าย โดยการกรองหรือการริน (decantation)
6. ราคาถูก

ตารางที่ 2.2 สารดูดน้ำ

Drying agent	Acid-base Properties	Hydrated Products	Efficiency ^a	Speed	Capacity ^b	Removal Method	Organic compounds dried by the drying agent
CaCl ₂	neutral	CaCl ₂ · H ₂ O CaCl ₂ · 2H ₂ O CaCl ₂ · 6H ₂ O	medium	slow	high	decanting	hydrocarbons and some ethers
Na ₂ SO ₄	neutral	Na ₂ SO ₄ · 7H ₂ O Na ₂ SO ₄ · 10H ₂ O	low low	slow slow	high high	filtration	alcohols; organic acids; aldehydes; ketones.
MgSO ₄	neutral	MgSO ₄ · H ₂ O MgSO ₄ · 7H ₂ O	high	medium	medium	filtration	alcohols; organic acid; halides; aldehydes; ketones.
CaSO ₄	neutral	CaSO ₄ · ½H ₂ O	high	very fast	low	decanting	alcohols; organic acid; halides; aldehydes; ketones
K ₂ CO ₃	basic	K ₂ CO ₃ · 1½H ₂ O K ₂ CO ₃ · 2H ₂ O	medium	medium	medium	filtration	alcohols; esters; ketones; amines; nitriles.
Molecular Sieve ^c	neutral	water strongly adsorbed	high	'high	high	decanting	most organic compounds

^a efficiency refers to the amount of water with the hydrated desiccant in equilibrium.

^b capacity refers to the amount of water removed by a given weight of drying agent.

^c Molecular Sieve is the trade name for aluminosilicates which are crystals containing pores of uniform size.

นอกจากนี้ในการใช้สารดูดน้ำจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมด้วย เช่น ไม่ควรเอาสารดูดน้ำที่มีสมบัติเป็นเบสไปดูดน้ำจากสารละลายที่มีสมบัติเป็นกรด ปริมาณสารดูดน้ำที่ใช้ไม่ควรจะมากหรือน้อยเกินไป โดยทั่วไปจะใช้ประมาณ 5% โดยน้ำหนักของน้ำหนักสารละลายทั้งหมดที่จะทำให้ปราศจากน้ำ ในทางปฏิบัติอาจใส่สารดูดน้ำลงในสารละลายที่ละน้อยจนกระทั่งสารดูดน้ำในสารละลายมีลักษณะเป็นผง เพราะถ้ามีน้ำอยู่ในสารละลาย สารดูดน้ำจะรวมกันเป็นก้อนและมีลักษณะเยิ้ม ๆ หลังการใส่สารดูดน้ำ ควรทิ้งสารละลายไว้เป็นเวลาพอควร เมื่อประมาณว่าน้ำถูกกำจัดออกจากสารละลายมากที่สุด จึงแยกเอาสารดูดน้ำออกจากสารละลายโดยการกรองแบบธรรมดาโดยใช้กรวยแก้วนุด้วยสำลี

อิมัลชัน (Emulsion)

ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเมื่อทำการสกัดสาร คือ ตัวทำละลายอินทรีย์และน้ำเกิดผสมกันในลักษณะการแขวนลอยในรูปของหยดน้ำมันเล็ก ที่เรียกกันว่า อิมัลชัน การเกิดอิมัลชันจะทำให้ตัวทำละลายทั้งสองไม่สามารถแยกออกเป็นชั้นอย่างชัดเจน สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดอิมัลชัน คือ การเขย่าสารละลายในกรวยแยกอย่างแรง อย่างไรก็ตามอิมัลชันที่เกิดขึ้นอาจทำลายได้โดย

1. แกว่งกรวยแยกซึ่งถือในลักษณะตั้งตรงเป็นวงอย่างช้า ๆ
2. คนแรง ๆ ด้วยแท่งแก้ว
3. ใช้เครื่องหมุนเหวี่ยง (centrifuge)

4. ทำให้ชั้นน้ำอิมัลชันด้วยเกลือ การเติมเกลือจะช่วยลดการละลายของสารอินทรีย์ในชั้นน้ำ และยังช่วยลดการละลายของตัวทำละลายอินทรีย์ในชั้นน้ำด้วยวิธีการนี้เรียกว่า salting out

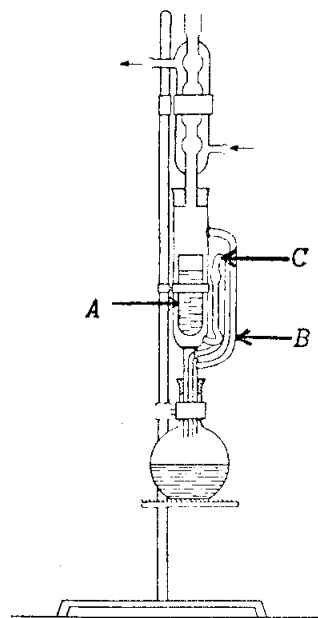
การสกัดอย่างต่อเนื่อง (Continuous Extraction)

การสกัดสารที่ละลายได้น้อยในตัวทำละลาย ปัญหาที่มักจะมีคือ ต้องใช้ตัวทำละลายจำนวนมาก ๆ หรือต้องทำการสกัดซ้ำ ๆ กันหลายครั้งจึงจะสามารถแยกเอาสารนั้นออกจากสารผสมได้ อย่างไรก็ตามอาจหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านี้ได้โดยใช้วิธีการสกัดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการสกัดที่ใช้ตัวทำละลายจำนวนน้อย และสารจะถูกสกัดออกจากสารผสมที่ละลายอย่างต่อเนื่องทั้งหมด

เครื่องมือที่ใช้ในการสกัดอย่างต่อเนื่องมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. Solid-liquid extractor ที่นิยมใช้คือ Soxhlet extractor (ดูรูปที่ 2.29) เป็นเครื่องมือที่ใช้ใน

การสกัดสารผสมที่เป็นของแข็ง เช่น ใช้ในการแยกผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ (natural products) ออกจากต้นพืช ในการสกัดให้ใส่ของผสมใน thimble A ซึ่งทำจากเยื่อกระดาษ ใส่ตัวทำละลายที่ใช้ในการสกัดในขวดก้นกลม ต้มตัวทำละลายจนเดือด ไอของตัวทำละลายจะผ่านขึ้นไปตามหลอด B ไปยังเครื่องควบแน่น ซึ่งไอจะควบแน่นเป็นของเหลวหยดลงใน thimble A ทำให้สารบางส่วนในสารผสมละลายในตัวทำละลาย เมื่อระดับของตัวทำละลายใน soxhlet เพิ่มขึ้นจนถึงระดับสูงสุดของแขนของ soxhlet C จะเกิดกาลักน้ำขึ้น ทำให้ตัวทำละลายทั้งหมดใน soxhlet ไหลกลับลงสู่ขวดก้นกลม สารที่สกัดได้จะถูกสะสมในขวดก้นกลม การสกัดจะเกิดซ้ำในลักษณะเช่นนี้โดยอัตโนมัติจนกระทั่งสมบูรณ์

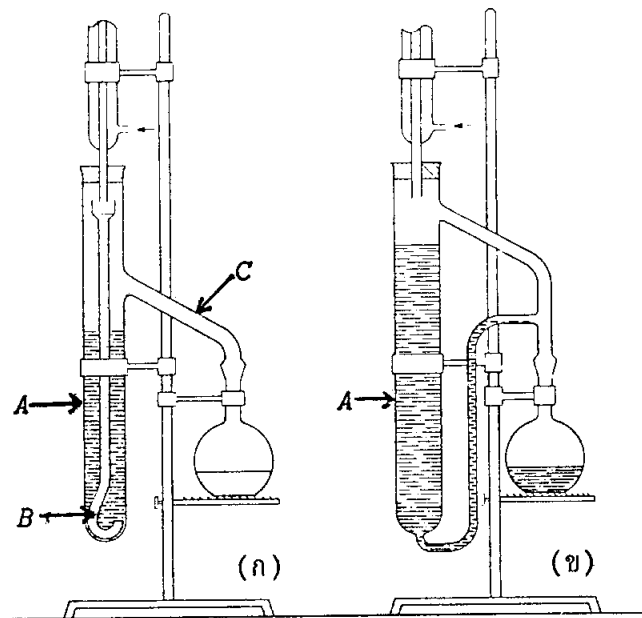

รูปที่ 2.29 Soxhlet extractor

2. Liquid-liquid extractor ใช้ในการสกัดสารละลายในน้ำ เครื่องสกัดประเภทนี้แบ่งย่อยออกเป็น

2.1 Light-solvent extractor (รูปที่ 2.30 ก) ใช้กับการสกัดซึ่งตัวทำละลายที่ใช้มีความหนาแน่นน้อยกว่าน้ำ ในการสกัดตัวทำละลายในขวดก้นกลมจะถูกต้มจนเดือด ไอของตัวทำละลายที่เกิดขึ้นจะเคลื่อนไปตามท่อ C ไปยังเครื่องควบแน่น ซึ่งไอจะควบแน่นเป็นของเหลวหยดลงสู่

หลอด B ที่มีปลายเปิดข้างหนึ่งจุ่มอยู่ในสารละลายที่ต้องการสกัดในหลอด A ตัวทำละลายจากหลอด B จะเคลื่อนผ่านสารละลายขึ้นไปอยู่ชั้นบนของสารละลายเพราะตัวทำละลายมีความหนาแน่นน้อยกว่า ขณะที่ตัวทำละลายเคลื่อนผ่านสารละลายนั้น บางส่วนของสารในสารละลายจะละลายในตัวทำละลาย เมื่อระดับของตัวทำละลายในหลอด A เพิ่มมากขึ้นก็จะไหลผ่านท่อ C ลงสู่ขวดก้นกลม เช่นเดียวกับการสกัดแบบแรกสารที่ต้องการจะถูกสะสมในขวดก้นกลม และการสกัดจะเกิดต่อเนื่องกันจนกระทั่งสมบูรณ์

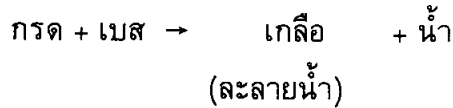

รูปที่ 2.30 เครื่องสกัดอย่างต่อเนื่อง (ก) Light-solvent extractor (ข) Heavy-solvent extractor

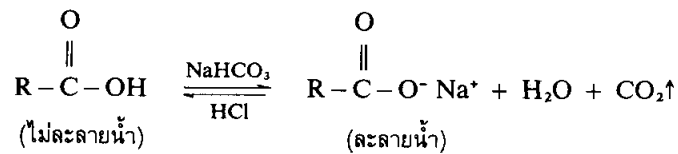
2.2 Heavy-solvent extractor (รูปที่ 2.30 (ข)) ใช้เมื่อตัวทำละลายที่ใช้สกัดมีความหนาแน่นมากกว่าน้ำ หลักการสกัดด้วยเครื่องมือชนิดนี้จะคล้ายคลึงกับ light-solvent extractor ที่กล่าวมาแล้วในข้อ 2.1 แต่เนื่องจากตัวทำละลายมีความหนาแน่นมากกว่าน้ำ ดังนั้นไอของตัวทำละลายที่ควบแน่นเป็นของเหลวจะเคลื่อนผ่านสารละลายในหลอด A ลงสู่ก้นหลอด ซึ่งมีท่อให้ตัวทำละลายไหลกลับเข้าสู่ขวดก้นกลม

การสกัดสารโดยอาศัยปฏิกิริยาเคมี

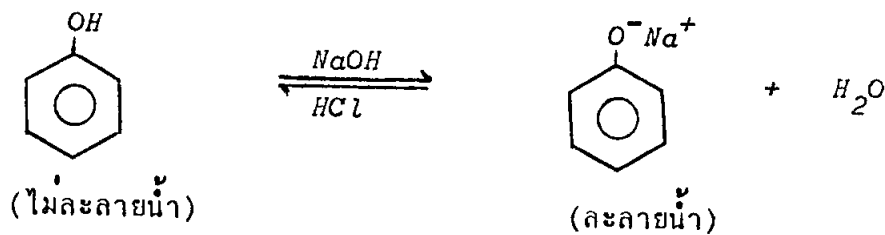
การสกัดยังสามารถใช้ในการแยกสารประกอบที่มีสมบัติเป็นกลาง เป็นกรด และเป็นเบสออกจากกันได้ โดยทำให้สารที่เป็นกรดหรือเบสเปลี่ยนเป็นเกลือ โดยการเติมเบสหรือกรดลงไป ซึ่งเกลือที่เกิดขึ้นจะละลายได้ดีในชั้นน้ำ แต่ไม่ละลายในชั้นสารอินทรีย์

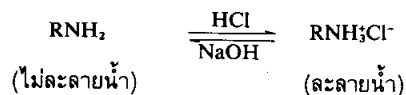
กรดอินทรีย์ส่วนใหญ่มักไม่ละลายน้ำหรือละลายน้ำได้น้อย แต่ละลายได้ดีในสารละลายโซเดียมไบคาร์บอเนต (NaHCO_3) ในน้ำ เนื่องจากเกิดเป็นเกลือของกรดขึ้น ถ้านำสารละลายของเกลือที่เกิดขึ้นนี้ไปทำให้เป็นกลางหรือเป็นกรดเล็กน้อย จะได้กรดอินทรีย์กลับคืนมา

ในกรณีของกรดอ่อน เช่น ฟีนอล ต้องสกัดด้วยสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ในน้ำแทน สารละลายโซเดียมไบคาร์บอเนต ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในการสกัดเป็นดังนี้

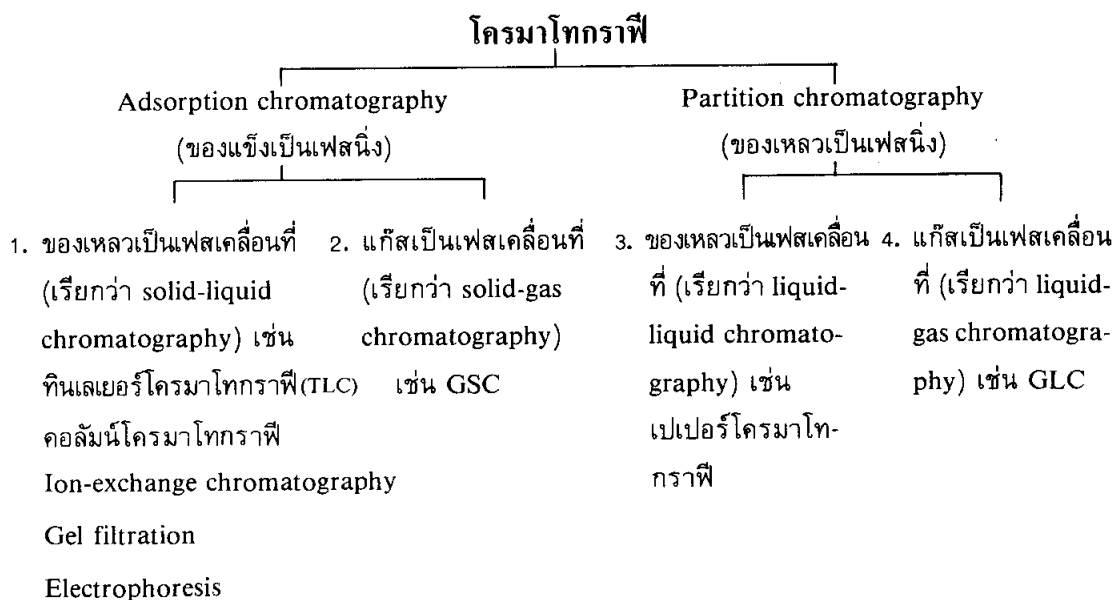

ส่วนสารละลายอินทรีย์ที่มีสมบัติเป็นเบสและไม่ละลายน้ำ จะละลายได้ดีในกรดไฮโดรคลอริกเจือจาง เพราะเกิดเกลือของเบสขึ้น ถ้านำสารละลายของเกลือที่เกิดขึ้นนี้ไปทำให้เป็นกลางหรือเป็นเบสเล็กน้อย จะได้เบสอินทรีย์กลับคืนมา

2.7 โครมาโทกราฟี (Chromatography)

คำว่า “chromatography” ได้มาจากภาษากรีกคือ “chromatos” ซึ่งแปลว่า สี ความหมายเดิมของโครมาโทกราฟี หมายถึง การแยกสารผสมที่มีสีซึ่งได้มาจากพืชต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้โครมาโทกราฟี หมายถึง การแยกสารผสมทุกชนิดทั้งที่มีสีและไม่มีสี เนื่องจากโครมาโทกราฟีเป็นวิธีที่มีประโยชน์มากในการแยกสารผสมเพื่อวิเคราะห์ทางคุณภาพวิเคราะห์ (qualitative analysis) และปริมาณวิเคราะห์ (quantitative analysis) รวมทั้งในการพิสูจน์เอกลักษณ์ของสารอินทรีย์ต่าง ๆ ดังนั้นจึงนิยมใช้กันแพร่หลาย โครมาโทกราฟีแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังแสดงในแผนผังต่อไปนี้

แม้ว่าโครมาโทกราฟีประเภทต่าง ๆ จะมีวิธีปฏิบัติและเครื่องมือบางอย่างแตกต่างกันออกไป แต่หลักการของโครมาโทกราฟีทุกประเภทจะเหมือนกัน คือ เป็นการแยกสารต่างชนิดกันออกจากกันโดยอาศัยความแตกต่างในการดูดซับ (adsorption) หรือ การกระจาย (partition) ของสารระหว่างเฟสหนึ่ง (stationary phase) ที่เป็นของแข็งหรือของเหลว กับเฟสเคลื่อนที่ (mobile phase) ที่เป็นของเหลวหรือแก๊ส แล้วทำให้เกิดการแยกสารออกมาเป็นแถบ (band) ๆ เรียกว่า โครมาโทแกรม (chromatogram)

กระบวนการของโครมาโทกราฟีเกิดขึ้นเนื่องจากสารที่ต้องการแยกมีการเคลื่อนที่ใน

อัตราที่แตกต่างกัน เนื่องจากแรง 2 ประเภทคือ

1. แรงผลักดัน (propelling forces) ซึ่งเกิดจากการไหลของเฟสเคลื่อนที่หรือเกิดจากความสามารถในการละลายของสารในเฟสเคลื่อนที่

2. แรงดึง (retarding forces) ซึ่งเกิดจากการดูดซับของสารบนเฟสหนึ่งด้วยแรงต่าง ๆ เช่น แรงพันธะไฮโดรเจน แรงวานเดอร์วาล dipole-dipole attraction เป็นต้น

ในขั้นนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะเรื่องของทินเลเยอร์โครมาโทกราฟี (thin layer chromatography, TLC) คอลัมน์โครมาโทกราฟี (column chromatography) และเปเปอร์โครมาโทกราฟี (paper chromatography)

2.7.1 ทินเลเยอร์โครมาโทกราฟีและคอลัมน์โครมาโทกราฟี

ทั้งทินเลเยอร์โครมาโทกราฟีและคอลัมน์โครมาโทกราฟีเป็น solid-liquid adsorption chromatography ซึ่งการแยกสารขึ้นกับความแตกต่างของการดูดซับของสารระหว่างเฟสหนึ่งหรือตัวดูดซับ (adsorbent) ที่เป็นของแข็ง กับเฟสเคลื่อนที่หรือตัวทำละลายที่เป็นของเหลว ในการแยกสารผสมให้ใส่สารละลายของสารผสมที่ต้องการแยกบนตัวดูดซับ ซึ่งโมเลกุลของสารต่างชนิดกันจะถูกดูดซับบนตัวดูดซับด้วยแรงดึงที่แตกต่างกัน เมื่อปล่อยให้ตัวทำละลายไหลผ่านตัวดูดซับ ตัวทำละลายจะพยายามพาสารบนตัวดูดซับไปกับมัน สารที่ถูกดูดซับได้ดีกว่าจะเคลื่อนที่ได้ช้ากว่า สารที่ถูกดูดซับน้อย จึงทำให้เกิดการแยกของสารขึ้น เฟสหนึ่งทำหน้าที่เสมือนที่มีการแลกเปลี่ยนโมเลกุล ในกรณีที่เฟสหนึ่งทำหน้าที่รับโมเลกุลของสารเข้ามาสัมผัสกับตัวมัน เรียกว่าเกิด adsorption และเมื่อเฟสหนึ่งทำหน้าที่ปล่อยให้โมเลกุลของสารเคลื่อนที่ไปกับเฟสเคลื่อนที่ เรียกว่าเกิด desorption

ตัวดูดซับ

การเลือกสารชนิดใดเป็นตัวดูดซับ จะต้องเลือกให้เหมาะกับการแยกสารแต่ละชนิด ตัวดูดซับที่ดีควรมีสมบัติดังต่อไปนี้

1. ไม่ละลายในตัวทำละลายที่ใช้เป็นเฟสเคลื่อนที่
2. ไม่ทำปฏิกิริยากับสารที่ต้องการแยกและตัวทำละลายที่ใช้ รวมทั้งไม่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ซึ่งอาจมีผลทำให้สารเกิดการสลายตัว เกิดการจัดตัวใหม่ หรือเกิดไอโซเมอไรเซชัน (isomerization)

3. ควรมีขนาดสม่ำเสมอ ในทางทฤษฎีตัวดูดซับที่มีขนาดของอนุภาคเล็ก จะมีประสิทธิภาพในการแยกสารสูง แต่จะทำให้การไหลของตัวทำละลายผ่านตัวดูดซับช้า

ลำดับความสามารถในการดูดซับสารของตัวดูดซับจากมากไปหาน้อยมีดังนี้ อะลูมินา (alumina, Al_2O_3) > charcoal > Florisil (fluorinated silicone polymer) > ซิลิกาเจล (SiO_2) > แมกนีเซียมคาร์บอเนตหรือแคลเซียมคาร์บอเนต > น้ำตาลและแป้ง

จะเห็นได้ว่าความสามารถในการดูดซับจะเพิ่มขึ้นเมื่อโพลาริตี (polarity) ของตัวดูดซับเพิ่มขึ้น อะลูมินาและซิลิกาเจลเป็นตัวดูดซับที่นิยมใช้กันมากในการแยกสารประกอบอินทรีย์ เนื่องจากตัวดูดซับทั้งสองชนิดนี้เป็นสารที่มีโพลาริตีสูง จึงดูดซับสารที่มีโพลาริตีสูงได้ดี โดยปกติซิลิกาเจลที่ใช้จะมีสมบัติเป็นกรดจึงเหมาะสำหรับใช้แยกสารที่เป็นกรด ส่วนอะลูมินามี 3 ประเภทคือ อะลูมินาที่มีสมบัติเป็นกลาง (pH $\approx$ 7.5) เป็นกรด (pH $\approx$ 4) และเป็นเบส (pH $\approx$ 10) อะลูมินาที่เป็นกรดและเบสจะใช้แยกสารที่เป็นกรดและเบสได้ดีตามลำดับ ส่วนสารที่เกิดปฏิกิริยาเคมีได้ง่ายภายใต้ภาวะที่เป็นกรดหรือเบส ควรเลือกใช้อะลูมินาที่เป็นกลางในการแยกสารเหล่านี้ พบว่าประสิทธิภาพในการแยกสารของซิลิกาเจลและอะลูมินาจะลดลงเมื่อตัวดูดซับทั้งสองดูดน้ำเข้าไป เรียกว่าถูก deactivate มักจะพบเมื่อเก็บตัวดูดซับไว้นาน ๆ ซึ่งจะทำให้ตัวดูดซับสัมผัสกับความชื้น อย่างไรก็ตามสามารถทำให้ประสิทธิภาพของตัวดูดซับเหมือนเดิมได้ โดยนำไปอบที่อุณหภูมิ $110^\circ C$ ประมาณ 1 ชั่วโมง ทิ้งให้เย็นในเดซิเคเตอร์ แล้วจึงนำไปใช้แยกสารต่อไป วิธีการที่ทำให้ตัวดูดซับมีประสิทธิภาพเหมือนเดิมเรียกว่าการ activate

ในกินเลเยอร์โครมาโทกราฟี ตัวดูดซับจะถูกเคลือบเป็นฟิล์มบาง ๆ บนแผ่นแก้วหรือแผ่นพลาสติก โดยมีแคลเซียมซัลเฟตหรือโพลิเมอร์อินทรีย์ (organic polymer) เป็นตัวยึดตัวดูดซับให้ติดแน่นกับแผ่นแก้วหรือแผ่นพลาสติก เรียกสิ่งนี้ที่เตรียมขึ้นนี้ว่าแผ่น TLC ส่วนในคอลัมน์โครมาโทกราฟี ตัวดูดซับจะบรรจุอยู่ในคอลัมน์

ตัวทำละลาย

ตัวทำละลายที่เหมาะสมสำหรับใช้แยกสาร ควรมีสมบัติดังนี้

1. ไม่ละลายตัวดูดซับ แต่ละลายสารที่ต้องการแยก
2. ไม่ทำปฏิกิริยากับสารที่ต้องการแยก

3. ควรมีจุดเดือดต่ำ เพื่อที่จะสามารถกำจัดออกได้ง่ายภายหลังการแยกสมบูรณ

นอกจากนี้ควรเลือกตัวทำละลายที่มีโพลาริตีต่ำกว่าโพลาริตีของสารที่ต้องการแยก ถ้าตัวทำละลายมีโพลาริตีสูงกว่าสารที่ต้องการแยก ตัวทำละลายจะถูกดูดซับบนเฟสนิ่งได้ดีกว่าสาร ทำให้สารเกือบทั้งหมดละลายอยู่ในเฟสเคลื่อนที่ ดังนั้นการแยกสารจะเกิดไม่ดีนัก นอกจากนี้ การเพิ่มโพลาริตีของตัวทำละลาย จะทำให้สารถูกปล่อยออกจากเฟสนิ่งได้เร็วขึ้น ตารางที่ 2.3 แสดงลำดับโพลาริตีของตัวทำละลายที่นิยมใช้จากต่ำไปหาสูง หรือลำดับอำนาจการชะ (eluting power) ของตัวทำละลายจากน้อยไปมาก

ตารางที่ 2.3 ตัวทำละลายที่ใช้ในทินเลเยอร์และคอลัมน์โครมาโทกราฟี

ตัวทำละลาย	โพลาริตี
เฮกเซน	<div style="text-align: center;"> ต่ำ ↓ สูง </div>
ปิโตรเลียมอีเทอร์	
ไซโคลเฮกเซน	
คาร์บอนเตตระคลอไรด์	
โทลูอิน	
เบนซีน	
เมทิลีนคลอไรด์	
คลอโรฟอร์ม	
ไดเอทิลอีเทอร์	
เอทิลแอซีเตต	
อะซีโตน	
โพรพานอล	
เอทานอล	
เมทานอล	

ความสามารถในการถูกดูดซับของสารอินทรีย์

ความสามารถในการถูกดูดซับของสารอินทรีย์โดยเฟสหนึ่ง ขึ้นกับชนิดและจำนวนหมู่ฟังก์ชันัลที่มีขั้วในโมเลกุล โดยทั่วไปลำดับความสามารถในการถูกดูดซับของสารอินทรีย์เรียงจากน้อยไปมากดังในตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 ลำดับโพลาริตีของสารประกอบอินทรีย์เรียงจากต่ำไปสูง

โพลาริตี	สารประกอบ	หมู่ฟังก์ชันัล
ต่ำ	ไฮโดรคาร์บอนชนิดอิ่มตัว	
	ไฮโดรคาร์บอนชนิดไม่อิ่มตัว	$>C=C<$
	conjugated diene และ	$>C=C-C=C<$
	สารประกอบอะโรเมติก	
	อีเทอร์	-OR
	เฮไลด์	-F, -Cl, -Br, -I
	เอสเทอร์	-COOR
	คีโตน	$>C=O$
	อัลดีไฮด์	-CHO
	อะมีน	-NH ₂
	แอลกอฮอล์	-OH
สูง	กรดคาร์บอกซิลิก	-COOH

ลำดับนี้อาจเปลี่ยนได้ ทั้งนี้ขึ้นกับชนิดของเฟสหนึ่งและเฟสเคลื่อนที่

สำหรับเทคนิคของทินเลเยอร์โครมาโทกราฟี และคอลัมน์โครมาโทกราฟีจะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 10 หัวข้อที่ 10.1 และ 10.2 ตามลำดับ

2.7.2 เปเปอร์โครมาโทกราฟี

เปเปอร์โครมาโทกราฟีเป็น liquid-liquid chromatography โดยมีกระดาษทำหน้าที่เป็นตัวยัดเฟสหนึ่งซึ่งโดยปกติจะได้แก่ น้ำ กระดาษกรองที่ใช้เป็นสารพวกเซลลูโลส ซึ่งก็คือสารประกอบโพลีไฮดรอกซี (polyhydroxy) ที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูง จึงสามารถดูดไอน้ำในบรรยากาศไว้ได้ประมาณ 5-20% ขึ้นกับว่ามีไอน้ำในอากาศมากน้อยเพียงใด ส่วนเฟสเคลื่อนที่โดยทั่ว ๆ ไปนิยมใช้ตัวทำละลายอินทรีย์ที่มีน้ำประกอบอยู่

วิธีการของเปเปอร์โครมาโทกราฟีเป็นแบบ partition chromatography เนื่องจากการแยกสารขึ้นกับความแตกต่างในการกระจายของสารแต่ละชนิดในเฟสหนึ่งและเฟสเคลื่อนที่ซึ่งเป็นของเหลวต่างชนิดที่ไม่ผสมกัน สำหรับเทคนิคการทำเปเปอร์โครมาโทกราฟีจะกล่าวถึงในบทที่ 10 หัวข้อที่ 10.3

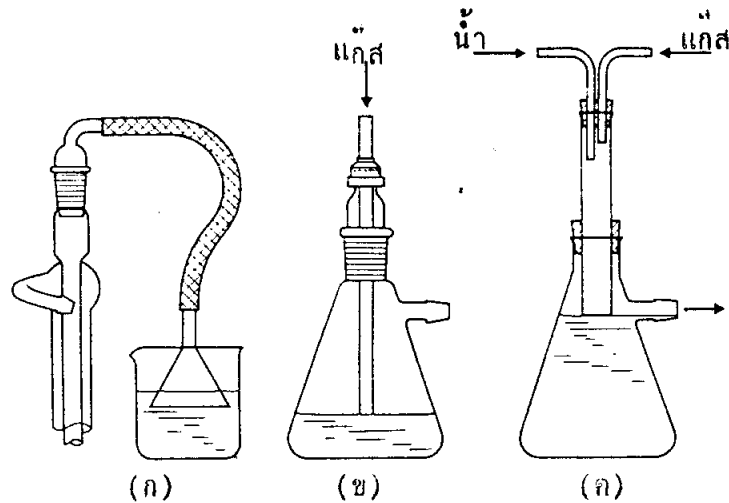
2.8 เทคนิคอื่น ๆ

2.8.1 การรีฟลักซ์

การรีฟลักซ์ เป็นกระบวนการที่ทำให้ของเหลวระเหยกลายเป็นไอ แล้วควบแน่นไอลงกลับเป็นของเหลวตกลงมาในภาชนะใบเดิม ดังนั้นของเหลวจะไม่สูญหายไป นอกจากนี้อุณหภูมิของของเหลวจะคงที่ โดยปกติกระบวนการนี้จะใช้ในการเตรียมสารต่าง ๆ เครื่องมือสำหรับการรีฟลักซ์แบบง่ายประกอบด้วยขวดก้นกลมและเครื่องควบแน่น (ดูรูปที่ 2.17) ในการรีฟลักซ์จะต้องใส่เศษกระเบื้องลงไปพร้อมของเหลวก่อนที่จะให้ความร้อนแก่ของเหลว

2.8.2 การดักแก๊สที่เกิดขึ้นในปฏิกิริยา

ในปฏิกิริยาเคมีบางปฏิกิริยาจะมีแก๊สที่มีอันตรายเกิดขึ้น เช่น แก๊ส HCl แก๊ส SO₂ เป็นต้น เนื่องจากแก๊สเหล่านี้สามารถละลายน้ำได้ จึงมักทำการดัก (trap) แก๊สที่เกิดขึ้นโดยการผ่านแก๊สลงไปใต้น้ำ สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการดักแก๊สจะมีลักษณะต่าง ๆ กันดังแสดงในรูปที่ 2.31

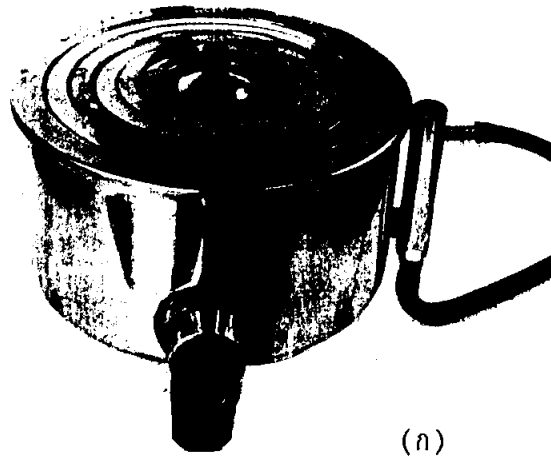
รูปที่ 2.31 เครื่องดักแก๊สชนิดต่าง ๆ

เครื่องดักแก๊สดังในรูปที่ 2.31 (ก) - (ข) จะใช้เมื่อมีแก๊สเกิดขึ้นไม่มากนัก ถ้ามีแก๊สเกิดขึ้นในปริมาณมากและเกิดอย่างรวดเร็วควรเลือกใช้เครื่องดักแก๊ส ดังในรูปที่ 2.31 (ค)

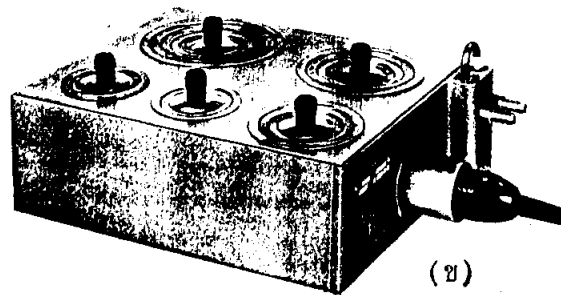
2.8.3 การให้ความร้อนแก่ reaction mixture

เครื่องมือที่ให้ความร้อนแก่ reaction mixture ที่ใช้ในห้องปฏิบัติการมีหลายชนิดด้วยกัน จะขอกล่าวเฉพาะที่นักศึกษาจะใช้ในการทำปฏิบัติการเท่านั้น

2.8.3.1 เครื่องอังไอน้ำ โดยทั่วไปจะใช้สำหรับอุณหภูมิที่ต่ำกว่า 100°C เครื่องอังไอน้ำที่ง่ายที่สุด ทำโดยใช้ภาชนะบรรจุน้ำ และใช้ตะเกียงเบนเสนเป็นตัวให้ความร้อนแก่ น้ำ เครื่องอังไอน้ำชนิดนี้เหมาะสำหรับให้ความร้อนแก่ของเหลวที่มีจุดเดือดต่ำและไม่ติดไฟ สำหรับของเหลวที่ติดไฟได้ง่ายควรใช้เครื่องอังไอน้ำที่ใช้ไฟฟ้าเป็นตัวให้ความร้อนแก่ น้ำ ดังในรูปที่ 2.32

(ก)

(ข)

รูปที่ 2.32 เครื่องอังน้ำมันที่ใช้ไฟฟ้า

2.8.3.2 เครื่องอังน้ำมัน โดยทั่วไปจะใช้สำหรับอุณหภูมิที่สูงกว่า 100°C ขึ้นไป เครื่องอังน้ำมันประกอบขึ้นด้วยภาชนะสำหรับใส่ของเหลวที่มีจุดเดือดสูงและเสถียร และใช้ตะเกียง บุนเสนหรือ hot plate เป็นตัวให้ความร้อนแก่ของเหลวอีกต่อหนึ่ง

ของเหลวที่นิยมใช้ในเครื่องอ้งน้ำมันมีดังนี้

ของเหลว	อุณหภูมิสูงสุดที่ให้ความร้อน
กลีเซอรอล	140 - 150°ซ
น้ำมันซิลิโคน	230°ซ
น้ำมันพาราฟิน	250°ซ

ในการใช้เครื่องอ้งน้ำมันไม่ควรให้ความร้อนเกินอุณหภูมิสูงสุดที่ของเหลวชนิดนั้น ๆ จะให้ความร้อนได้ เพราะที่อุณหภูมิสูงมาก ๆ ของเหลวอาจสลายตัว หรือทำให้มีควันพิษเกิดขึ้น

2.8.3.3 hot plate ไม่เหมาะสำหรับใช้ให้ความร้อนแก่ของเหลวที่มีจุดเดือดต่ำ และติดไฟได้ง่าย เช่น อีเทอร์